VASILE RUS

OPTATIVUL ÎN GREACA VECHE ŞI ÎN LATINĂ. O ABORDARE DIACRONICĂ

0. ORIGINILE INDO-EUROPENE ALE OPTATIVULUI GREC ŞI LATIN

Pornind de la aspectul metodologic al abordării temei expresiilor optative în greaca veche şi latină, se cuvine să lămurim faptul că structura logică a discursului nostru va fi una ascendentă: pornind de la ipoteza de lucru (de demonstrat prin parcurgerea treptelor cercetării temei abordate) conform căreia expresiile optative s-au servit, în limbile clasice, în cea mai mare măsură, de modul verbal al optativului, urcăm din aproape în aproape, de la originile indo-europene ale modului optativ la optativul ca mod realizat în greaca veche şi ca mod transformat în latină, pentru a plasa, la sfârşitul urcuşului, într-un spaţiu amplu, evantaiul de expresii ale optativului în greacă şi în latină, atât separat, pentru fiecare dintre cele două limbi indo-europene, cât şi comparativ, aşa cum rezultă din tradiţia gramaticilor comparative ale limbilor clasice concepute de neogramatici şi urmaşii lor. Partea propedeutică va fi redusă la două prolegomene care să fundamenteze teoretic demersul practic:

0.1. Metoda comparativ-istorică şi studiul limbilor indo-europene vechi

Lingvistica, în înţelesul ei de ştiinţă a limbii, s-a născut la începutul secolului al XIX-lea şi este strâns legată de crearea metodei comparativ istorice, prin a cărei aplicare s-a fundamentat lingvistica comparată a limbilor indo-europene, pe scurt a indo-europenisticii, al cărei ţel imediat era să studieze evoluţia limbilor înrudite, provenite dintr-un izvor comun, lămurindu-le, cu alte cuvinte, istoria (Graur–Wald 1977, p. 63–64). Ideea înrudirii a mai multor limbi, care, în cele din urmă, s-au numit indo-europene tocmai datorită teritoriului întins pe care îl ocupau triburile vorbitoare ale acestor graiuri înrudite, a fost afirmată public încă din 1786, când Sir William Jones, judecătorul regal al Indiei, a ţinut o comunicare la Asiatic Society din Calcutta, în care proclama întrudirea dintre vechea indiană (sanscrita) şi latină şi greacă şi că această întrudire se datora originii lor comune dintr-o limbă neatestată, din care par să provină şi gotica, celtica şi vechea persană. Dacă în cazul lui Jones era vorba de o intuiţie genială, nefondată ştiinţific, reconstituirea faimoasei limbi comune s-a făcut odată cu conturarea setului de procedee care configu-

DACOROMANIA, serie nouă, XXI, 2016, nr. 2, Cluj-Napoca, p. 156–193

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

reză metoda comparativ-istorică, cu ajutorul căreia se studiază evoluţia limbilor înrudite şi care are la bază două principii: arbitrarul semnului lingvistic şi regularitatea schimbărilor fonetice (aşa-zisele isoglose), excluzând de la demonstrarea înrudirii hazardul, împrumutul, cuvintele imitative şi cuvintele din graiul copiilor (Graur–Wald, 1977 p. 64–71).

0.2. Originea şi caracterul sistemului verbal indo-european

În fond, metoda comparativ-istorică propune o clasificare genealogică a limbilor întrudite (genetic). Vorbind, în lucrarea sa *Historical Linguistics*, despre clasificarea genealogică a limbilor indo-europene, indo-europenistul american Winfred P. Lehmann (1992[1]), Directorul Centrului de Cercetări Lingvistice al Universităţii din Austin, Texas, avansează conceptul de înrudire lingvistică (*kinship*), la toate nivele limbii: fonologic, morfologic, lexical şi sintactic. Din flexiunea morfologică citează exemplul desinenţei proto-indo-europene [-*ti*], care creează opoziţie cu desinenţa de persoana 1 sg. [-*mi*] şi cu cea de persoana a 2-a singular [-*si*] (1992, p. 65)[1]. Nu întâmplător, lingvistica comparată s-a născut prin studiul comparatist al germanului Franz Bopp, *Asupra sistemului conjugării limbii sanscrite în comparaţie cu cel din limbile greacă, latină, persană şi germană* (Bopp 1816)[2] (Graur–Wald 1977, p. 64).

0.2.1. Preocuparea principală a primelor generaţii de comparatişti a fost aceea de reconstituire a limbii proto-indo-europene sau a indo-europenei comune. Pentru că toate studiile comparatiste porneau de la vechea indiană, lingvistul austriac August Schleicher a ajuns la concluzia că toate limbile indo-europene vechi se trăgeau dintr-o limbă comună foarte apropiată de sanscrită, scriind până şi o fabulă în celebra limbă reconstituită în forma ei vie, fără a ţine seama de faptul că, pe baza comparaţiei, nu se pot reconstitui cuvinte întregi, ci doar rădăcini. Fabula sa cu iz de sanscrită, *Avis akvasas ka*, *i.e. Oaia şi caii*, a stârnit multă vâlvă printre indo-europenişti, care recunoşteau meritele reconstrucţiei, dar, în acelaşi timp, încercau să îi îndrepte exagerările. J. P. Mallory reproduce, în celebra sa carte din 1991, atât varianta originală a lui Schleicher din 1868, cât şi îndreptările lui Herman Hirt din 1939, respectiv ale lui Winfred Lehmann şi Ladislav Zgusta din 1979 (Mallory 1991, p. 17). Dacă tenta sanscrită exagerată a lui Schleicher a fost corectată de Hirt, Lehmann şi Zgusta, mai ales prin înlocuirea vocalei *a* cu vocala primitivă indo-europeană *o/e* şi a termenului pentru om redat prin **manus* de Schleicher, cu **ghemo*, de la *humus*: *homo* în latină, *guma* în gotică (limbi *kentum*), *saumo* în tohoricul B

[1] Capitolul *Genealogic Classification of Languages*, p. 64: „From inflection we may cite elements filling the same role in these languages, such as the ending in the third person singular indicative PIE [-*ti*], which contrasts with the first singular [-*mi*] and the second singular [-*si*]".

[2] Lucrarea este considerată actul de naştere al metodei comparative şi al lingvisticii istorice.

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

(limbă *satem*), *zmuo* în lituaniană (în egală măsură *satem*)[3], respectiv cu **ner*- „bărbat": *ἀνήρ* în greacă, *nar*- în avesta, *nert* în vechea irlandeză, în cea mai recentă variantă, cea din 1979, verbele care apar în scurta fabulă îşi păstrează structura morfologică intactă în toate variantele fabulei. Ele se disting clar în două clase: verbe tematice, care prezintă vocala tematică *o/e* între tema verbală şi desinenţe, respectiv verbe atematice, care nu pun vocala tematică între tema verbală şi desinenţe. Din prima categorie avem *aghnutai*, în secvenţa lui Schleicher *kard aghnutai mai*: *heart pains me*, *mă doare inima*, care la Hirt devine *k'erd aghnutai*, iar la Lehmann–Zgusta (apud Mallory, vezi supra) devine *ker aghnutoi*[4]. Din a doua categorie, avem *dadarka* (Schleicher), *dedork'e* (Hirt), perfectul cu reduplicare al verbului mediu grecesc arhaic *δέρκομαι*, *a vedea*, de origine indo-europeană. În varianta lui Lehmann–Zgusta verbul este înlocuit cu forma de aorist radical tematic *espeket*, care se reflectă în latinescul (*re*)*spicio*, *a zări*. Dar cea mai importantă formă verbală atematică este cea a verbului *a fi*, în construcţia *dativ cu esse*: *jasmin varna na a ast* (Schleicher), *jesmin* w^e*lna ne est* (Hirt), respectiv k^w*esyo wihna ne est* (Lehmann–Zgusta), pentru că în indo-europenă nu exista noţiunea de proprietate, prin urmare nici verbul *a avea*[5]. Verbul mai apare o dată, mai jos, în sintagma *avibhjams ka varna na* ***asti*** (Schleicher), *owimos-kwe welana ne* ***esti*** (Hirt), respectiv *Neghi owiom wihna* ***esti*** (Lehmann–Zgusta)[6]. Ceea ce rezultă din inventarul morfematic al verbelor din textul fabulei este, după părerea noastră, existenţa a două tipuri de flexiune verbală în indo-europeana comună: o flexiune tematică, respectiv una atematică. Cele două tipuri se opun simetric celor două tipuri de flexiune nominală: declinarea tematică, respectiv cea atematică.

0.2.2. Este interesant faptul că regăsim cele două tipuri de flexiune verbală, respectiv nominală, atât în greaca veche cât şi în latină. În greacă, opoziţia *ὄνομα*/*ῥῆμα* este teoretizată încă din antichitate. În lucrarea sa *Sintassi del greco*

[3] Împărţirea limbilor indo-europene vechi în *kentum* şi *satem* (i.e. de la termenul pentru *sută* în diferitele familii de limbi indo-europene) se referă la isoglosa guturalelor indo-indoeuropene, păstrate în unele limbi indo-europene, precum latina, greaca, gotica, şi palatalizate în altele (redate prin *s*/*z*), precum în vechea indiană, avesta, lituaniană, toharicul B.

[4] Schleicher (1868) (apud Mallory 1991): *Avis akvabhjams a vavakat*: ***kard aghnutai*** *mai vidanti manum akvams agantam*. Hirt (1912): *Owis ek'womos* $ew^e wek^w et$: ***kerd aghnutai*** *moi widontei gh'emonm ek'wons ag'ontm*. Lehmann–Zgusta (1979): *Owis nu ekwobh*(*y*)*os* $ewewk^w et$: ***ker aghnutoi*** *moi ekwons agontm nerm widntei*. Traducerea lui Mallory (1991): [The] *sheep to the horses said:* ***heart pains me*** *seeing* [a] *man horses driving.*

[5] Schleicher: *Avis*, *jasmine varna na a ast*, *dadarka akvams*. Hirt: *Owis*, *jesmin* w^e*lŏna ne est*, *dedork'e ek'wons*. Lehmann–Zgusta: (*G*^{w}*erei*) *owis*, k^w*esyo wihna ne est*, *ekwons espeket*. Traducerea lui Mallory: [*On a hill*] [*a*] *sheep*, on which wool not was. Cel mai corect s-a exprimat Schleicher, care redă şi augmentul preteritului: ***a*** *ast*, pe câtă vreme Hirt, Lehmann şi Zgusta redau forma ambiguă *est*, fără să precizeze dacă avem un *e* lung, rezultat din contragerea augmentului cu vocala *e* din tema verbului *es*. Oricum, preteritul este redat de desinenţa *-t*, opusă lui *-ti* din *esti*.

[6] Traducerea lui Mallory (1991): *and to the sheep wool not is*.

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

antico e tradizione grammaticale, Laura Tusa Massaro (1993, p. 30) ne spune că prima definiție a termenului *ὄνομα* este dată de Platon în *Σοφιστής*, în opoziție cu *ῥῆμα*: *τὸ δὲ γ' ἐπ' αὐτοῖς τοῖς ἐκείνας πράττουσι σημεῖον τῆς φωνῆς ἐπιτεθὲν ὄνομα*[7]. În latină, flexiunea tematică nominală se restrânge la declinarea a doua, în care numele au ca marcă tematică vocala primitivă indo-europeană *o/e*, la fel ca în greacă, iar declinările 1, 3, 4 şi 5 continuă tipul atematic, în care caracteristica tematică este alta decât vocala tematică *o/e* (în greacă, doar declinarea a treia). La verb, greaca a moştenit foarte bine cele două clase (*συζυγίαι*): verbele tematice (majoritatea) sau verbe în *-ω*, respectiv verbele atematice (mai puține) sau verbele în *-μι*. În latină, majoritatea paradigmelor verbale sunt de tip tematic, iar pentru tipul atematic au supraviețuit doar forme disparate, de tipul *es*, *est*, *estis*, la verbul *esse* „a fi", respectiv *es* şi *est* de la verbul *edere* „a mânca" (în paralel cu formele tematice *edis* şi *edit*), precum şi *vult* de la *velle* „a voi" şi *fert* de la *ferre* „a purta". Pe de altă parte, se poate reconstitui paradigma completă a două serii de desinențe, care sunt originare doar la singular: *-mi*, *-si*, *-ti*, respectiv a doua serie *-m*, *-s*, *-t*, care se aplică, după cum se pare, la preterite. Prin opoziție, seria care începe cu *-mi* se aplică, cum se deduce din forma *asti*, *esti* la prezent.

Problema originii indo-europene a modului optativ, aşa cum se poate ea întrezări din acest scurt preambul teoretic, o vom dezvolta în Anexa 2 a acestui studiu, pe post de concluzii.

I. OPTATIVUL CA MOD ÎN GREACA VECHE

Modul optativ a fost creat în sistemul verbal din indo-europeana comună, fără a se putea stabili o epocă precisă de configurare morfologică a acestuia şi trebuind să ne oprim, în cel mai bun caz, la nivelul unor ipoteze plauzibile susținute cu argumente de natură mai degrabă logică privitoare la relația dintre structurile morfologice verbale simple, respectiv cele complexe. În continuare, ne vom ocupa de optativul grecesc în plan morfologic, respectiv în plan sintactico-semantic. Etapele discursului specific vor fi două la număr:

1. Abordarea doctrinelor antice despre optativul grec.

2. Oglindirea doctrinelor antice în conceperea tratatelor moderne de sintaxă greacă.

1. Abordarea doctrinelor antice despre optativ

În lucrarea sa *Sintassi del greco antico e tradizione grammaticale* I, Laura Tusa Massaro (1993) dezvoltă un discurs asupra optativului grecesc din perspectiva tradiției gramaticale antice, articulat în două secțiuni: o dată optativul este abordat:

[7] Traducera Laurei Tusa Massaro (1993): *il segno fonico applicato a coloro i quali compiono quelle azioni*.

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

1. În cadrul problemei originii şi clasificării sistemului modurilor greceşti.

2. Apoi, aparte, în secţiunea dedicată folosirii modurilor în propoziţiile principale.

1.1. Termenul tehnic gramatical de *mod* provine din limba latină, de la *modus* (Priscian, *Inst.*, VII 63, p. 421). Înainte, în epoca clasică, se foloseau şi termenii *status* şi *qualitas* (Quitilian, *Institutio oratoria*, I 5, 41). Dar Priscian (sec. VI a.Ch.n. face altceva decât să calchieze termenul grecesc *ἔγκλισις*, *i.e. inclinatio*, în substanţă o „deviere" sau o „modificare formală"[8] a verbului. Aceste modificări formale erau, la început, în indo-europeană, menite să determine într-un anumit mod realitatea (conţinutul semantic) verbului legând-o de realitatea subiectului. Or, modul a fost conceput prin prisma a trei modalităţi specifice care raportau conţinutul semantic al acţiunii la realitatea subiectului: certitudinea, posibilitatea, respectiv necesitatea. După toate probabilităţile, această *forma mentis* nu s-a închegat în totalitate încă din indo-europeană, pentru că unele moduri s-au diferenţiat, în grade diferite, după desprinderea familiilor de limbi indo-europene din limba comună. La nivelul limbii vechi greceşti, sistemul verbal a selectat, pentru modalitatea determinativă sau certitudinală, modul **indicativ** (*ὁριστικὴ ἔγκλισις*); pentru posibilitatea obiectivă, modul **conjunctiv**, mai degrabă **subjonctiv** (*ὑποτακτικὴ ἔγκλισις*); pentru posibilitatea subiectivă, modul optativ (*εὐκτικὴ ἔγκλισις*), respectiv, pentru necesitatea subiectivă, imperativul (*προστακτικὴ ἔγκλισις*). Noţiunea modală era concepută de greci drept *προαίρεσις*, *i.e.* „preferinţă, alegere liberă" (Choeroboskos)[9], dar şi ca *βούλημα* (*θέλημα*) *ψυχῆς*, pentru că ea exprimă în plan semantic ceea ce termenul

[8] Se pare că termenul a fost inspirat de Aristotel, care, referindu-se la *πτῶσις* (*cădere*, apoi *caz al declinării nominale*) drept „modificare formală", distingea, alături de o *πτῶσις* nominală, o *πτῶσις* verbală, cea din urmă necuprinzând doar timpurile care se îndepărtau de realitate, ci şi „modurile de expresie, ca de pildă interogaţia sau ordinul" (Aristotel, *Περὶ ἑρμηνείας*, III 16 b5 sqq.). Prin urmare, pentru Aristotel, indicativul nu constituie o *πτῶσις*, ci însuşi verbul (*ῥῆμα*), aşa cum nominativul nu este nici el o *πτῶσις*, ci reprezintă însuşi numele (*ὄνομα*). Pentru stoici, modurile nu erau altceva decât „cazuri oblice", adică căderi de la *modus rectus* reprezentat de indicativ (cf. Macrobius, *Diff.* XIII 7: *Stoici hunc solum modum rectum*, *veluti nominativum, et reliquos obliquos, sicut casus nominum, vocaverunt*; şi Dionysios din Halicarnass a dezvoltat doctrina echivalenţei dintre cazurile nominale şi moduri, care erau „cazuri verbale": cf. *De compositione verborum*, 5). Dacă, pentru Aristotel, *πτῶσις* semnifica „modificare formală", fiind comună şi numelui, şi verbului, cu Zenon, termenul a căpătat semnificaţia tehnică de „declinare nominală". Astfel încât, pentru Dionysos Thrax (*Τεχνὴ γραμματική*, 13), *Ῥῆμα ἐστι λέξις ἄπτωτος* (*verbul este un cuvânt fără cazuri*), *ἐπιδεικτικὴ χρόνων τε καὶ προσώπων καὶ ἀριθμῶν, ἐνέργειαν ἢ πάθος παριστᾶσα*, παρέπεται *δὲ τῷ ῥήματι ὀκτώ: ἐγκλίσεις*, *διαθέσεις*, *εἴδη*, *σχήματα*, *ἀριθμοί*, *πρόσωπα*, *χρόνοι*, *συζυγίαι* (*moduri*, *diateze*, *specii*, *scheme*, *numere*, *persoane*, *timpuri*, *conjugări* = categoriile verbului: *παρέπεται*, *consequentia*, numite de Dionysios Thrax şi *παρεπόμενα*, lat. *accidentia*).

[9] Choer. II 4, 35: *ἔγκλισις γὰρ ψυχικὴ προαίρεσις, τουτέστι καθ' ὃ ἐγκλίνεται ἡ ψυχή, ἤγουν εἰς ὃ ῥέπει ἡ ψυχή, ἐγκλίνει γὰρ καὶ ῥέπει ἢ εἰς τὸ ὁρίσαι ἢ εἰς τὸ προστάσαι ἢ εἰς τὸ εὔχασθαι ἢ <εἰς> τὸ διστάσαι*.

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

ἔγκλισις reprezintă în plan formal, adică o „înclinare” sau un „gând psihic”, o ψυχικὴ ἔννοια, care denotă tocmai βούλημα, *i.e.* „voința” (Apollonios Dyskolos), prin urmare „afectările” sau „înclinările” sufletului vorbitorului.

1.1.1. Natura internă a modurilor, numită de gramaticii greci ἰδία ἔννοια, *i.e.* „noțiunea particulară”, dădea şi denumirea acestora. Ea nu depindea nici de raportul hipotactic, nici de particulele modale, nici de negații, cu toate că aceste elemente formale influențau într-o măsură mai mare sau mai mică funcțiile diferitelor moduri. Asta înseamnă că, inițial, şi conjunctivul a avut propria sa ἔννοια, *i.e.* avea drept ἰδίωμα sau πρᾶγμα „posibilitatea obiectivă”[10], dar a sfârşit prin a fi exclusiv mod al subordonării, de unde şi numele de ὑποτακτικὴ ἔγκλισις. În acest context, obiectul propriu al indicativului (ὁριστική sau ἀποφαντική) era ὁρισμός, *i.e.* „determinarea, lămurirea”, de unde şi denumirea latină de *definitivus*. Pentru optativ (εὐκτικὴ ἔγκλισις) ἰδίωμα era εὐχή, *i.e.* „urarea”.

1.1.2. O altă clasificare făcută de gramaticii greci, în primul rând de stoici, a fost aceea în παρεμφατικά, *i.e.* „moduri definite”, care mai erau numite şi κύριαι, *i.e.* „propriu-zise”, pentru că erau „înclinări ale sufletului”, respectiv ἀπαρέμφατα, *i.e.* „moduri nedefinite”, numite şi καταχρηστικαί, *i.e.* „moduri improprii”, pentru că nu aveau persoane şi numere şi nu desemnau o διάθεσις τῆς ψυχῆς, *i.e.* „o dispoziție a sufletului” sau „o intenție a sufletului”. În această clasă intră infinitivul, numit chiar ἀπαρέμφατος, dar nu şi participiul, numit de greci μετοχή, *i.e.* „participare”, pentru că participă în egală măsură la nume şi la verb[11].

1.1.3. Importantă este, în sfârşit, ordinea (τάξις) pe care au stabilit-o gramaticii greci pentru cele cinci moduri create pentru limba greacă (NB: Egale la număr cu cele cinci cazuri – πτώσεις – ale declinării, pentru că modurile erau, cum spunea Aristotel, πτώσεις ale verbului). Se pare că au existat, în principal, două taxonomii ale modurilor care s-au dezvoltat pentru limba greacă în antichitate:

[10] Cf. Apoll. Dysc., *Synt*. 208, 6.

[11] Choer., II 7, 10: περὶ δὲ τοῦ μὴ ἔχειν τὰ ἀπαρέμφατα μήτε πρόσωπα μήτε ἀριθμοὺς μήτε θέλεμα ψυχῆς λέγομεν, ὅτι τὰ ἀπαρέμφατα ὀνόματά εἰσι τῶν πραγμάτων. „Pentru că (modurile) nedefinite nu au nici persoane, nici numere, nici voința sufletului, spunem că ele sunt nume ale obiectelor”; *ibidem*, II 4, 31: [..] ὡς γὰρ ἡ εὐθεία οὐ κυρίως καλεῖται πτῶσις ἀλλὰ καταχρηστικῶς, οὕτω καὶ ἡ, οὕτω καὶ ἀπαρέμφατος οὐ κυρίως καλεῖται ἔγκλισις, ἀλλὰ καταχρηστικῶς· οὐδὲ γὰρ ἔχει διάθεσιν ψυχῆς, τούτεστι προαίρεσιν, ὅπερ ἴδιον ἐγκλίσεως. „Aşa cum spunem că (*casus*) *rectus* (*i.e.* nominativul) nu este numit caz proriu-zis, ci impropriu, tot astfel spunem şi despre infinitiv că nu este numit inclinare (ἔγκλισις) propriu-zisă, ci improprie: căci nu are o dispoziție a sufletului, adică o preferință, ceea ce este proprietatea modului”. Este interesant paralelismul stabilit de greci între cele cinci cazuri ale declinării şi cele cinci moduri ale conjugării.

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

clasificarea lui Dionysios Trax, respectiv clasificarea atribuită lui Apollonios Dyskolos şi transmisă nouă de Choeroboskos. Cele două clasificări diferă între ele prin ordinea atribuită celor cinci moduri, ordine foarte diferită de ceea ce avem noi în limbile indo-europene moderne:

1.1.3.1. După ce a stabilit că *ῥῆμα* (*verbul*) este λέξις ἄπτωτος, *i.e.* „un cuvânt indeclinabil", Dionysios subliniază proprietatea verbală de a indica timpul, persoanele, numărul, acţiunea – *i.e.* acţiunea „activă" – (*ἐνέργεια*) şi pasiunea – *i.e.* acţiunea „pasivă" – (*πάθος*). De fapt, gramaticul alexandrin este un eclectic care combină doctrinele aristotelică şi stoică în stabilirea paralelismului între *ὄνομα* şi *ῥῆμα*, în ceea ce priveşte aşa-zisele *παρεπόμενα*, *i.e. accidentia*, ale verbului şi tipurile lor. Ca atare, el face inventarul acestor *accidentia*, specifice verbului, de o manieră analogizantă: 1. Modurile (*ἐγκλίσεις*), în număr de cinci, precum cele cinci cazuri ale numelui. 2. Diatezele (*διαθέσεις*), similare celor trei genuri (*γένη*) ale numelui: *ἐνεργητική* (*activă*), *παθητική* (*pasivă*) şi *μέση* (*medie*). 3. Speciile (*εἴδη*), care, ca şi la nume, indică prototipurile şi derivatele. 4. Formele (*σχήματα*): simple, compuse şi derivate din compuse. 5. Numărul (*ἀριθμός*): ca şi la nume, singular (*ἑνικός*), dual (*δυικός*), plural (*πληθυντικός*). 6. Persoanele (*πρόσωπα*): ca şi la pronume personale şi demonstrative, prima (*πρῶτον*), a doua (*δεύτερον*), a treia (*τρίτον*). 7. Timpul (*χρόνος*): prezent (*ἐνεστώς*), trecut (*παρερχόμενος*) – pentru care există patru varietăţi: imperfect, perfect, mai mult ca perfect şi aorist – şi viitor. 8. Clasele verbale (*συζυγίαι*): două la număr, clasa verbelor în *-ω* (tematice), respectic clasa verbelor în *-μι* (atematice). Prin urmare, modul (etimologic „inclinatio") este un *παρεπόμενον*, *i.e.* un *accidens* al verbului. În taxonomia dionisiană, ordinea modurilor este următoarea: indicativ, imperativ, optativ, conjunctiv, infinitiv, corespunzătoare ordinii funcţionale a cazurilor: indicativ/nominativ; imperativ/vocativ; optativ/genitiv; conjunctiv/dativ; infinitiv/ acuzativ. Optativul corespunde genitivului în plan semantic, pentru că exprimă dorinţa (*εὐχή*) unui lucru pe care nu îl ai, la fel cum genitivul partitiv se foloseşte pentru exprimarea lipsei unei părţi din întregul „împlinit", ceea ce justifică folosirea genitivului în sfera verbelor care exprimă lipsa sau aspiraţia (la Aristotel, *ἔφεσις*).

1.1.3.2. La Apollonios Dyskolos, modurile sunt dispuse într-o altă ordine decât cea dionisiană: indicativ, infinitiv, optativ, imperativ, conjunctiv (sau subordonativ)[12]. Se pare că, mai târziu, Apollonios a trecut infinitivul pe primul loc,

[12] Choer., II 4, 29: *Ἐγκλίσεις μὲν οὖν εἰσι πέντε ὁριστική*, ἀπαρέμφατος, *εὐκτική*, προστακτική, *ὑποτακτική. οὕτω γὰρ δοκεῖ τῷ Ἀπολλωνίῳ.*

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

înaintea indicativului, ca fiind modul din care se nasc toate celelalte moduri şi în care se descompun[13].

1.2. Definiţiile şi clasificările prezentate la punctul **1.1.** ne lămuresc în privinţa originii şi naturii modului optativ în greaca veche, precum şi în privinţa locului ocupat de acesta în „sistemul" modurilor greceşti, dar nu ne spun nimic în privinţa folosirii (funcţiilor) sintactice ale optativului. Pentru lămurirea acestora, este nevoie să pornim tot de la doctrinele filosofice, în primul rând ale lui Aristotel şi ale stoicilor, referitoare la natura timpului, pentru că, atât la Dionysos Thrax, cât şi la urmaşii săi, Apollonios Dyskolos, Choeroboscos şi, în lumea latină, la Priscian, se observă foarte bine cum doctrinele filosofice respective au influenţat procesul de gramaticalizare a categoriei timpului şi, de la aceasta, şi a categoriei modului.

1.2.1. Aristotel a dezvoltat, în principal, doctrina sa despre Timp, mai ales în *Fizica* (IV 10, 217b29–224a). Pentru filosoful din Stagyra, timpul era comparabil cu extremele unei linii invizibile şi eterne, de vreme ce noi nu putem cuprinde din aceasta decât momentul prezent (*τὸ νῦν*), care determină trecutul şi viitorul. Timpul nu este mişcare (*κίνησις*), ci „numărul" acesteia „proporţional cu înainte şi după". Unitatea sa numerică, clipa prezentă, care „măsoară" timpul în articulaţii specifice: *τὸ ποτέ* „cândva-ul", *τὸ ἄρτι* „de curând-ul", *τὸ ἤδη* „deja-ul", *τὸ πάλαι* „demult-ul", *τὸ ἐξαίφνης* „brusc-ul" şi care este „începutul şi sfârşitul unui timp", cu toate că este identică cu sine însăşi, este mereu diversă, pentru că o parte din ea, odată traversată, nu mai există, iar cea care trebuie să vină nu există încă[14]. Pe de altă parte, pentru Aristotel, realitatea Timpului stă şi în forţa numărătorului, care este sufletul (*ψυχή*), a cărui funcţie este să adune şi să lege între ele instanţele temporale prin prisma unui **raport de depărtare şi apropiere**, raport pe care Stagiritul îl ilustrează prin legenda adormiţilor din Sardinia, care, la trezire, alătură instanţa precedentă cu cea următoare, făcând din ele una singură, pentru că elimină, din cauza lipsei de simţire, intervalul de timp parcurs în somn[15]. În concluzie, pe de

[13] Clasificarea a fost preluată şi de Priscian, deoarece corespundea realităţii sistemului verbal latin, cu rezerva că nu trebuie să se înceapă *a re imperfecta aut dubia* (Priscian, *Inst*. VIII 64, p. 422, 6). Este uşor de văzut influenţa doctrinei naturaliste a lui Aristotel privind naşterea (*γένεσις*) şi pieirea (*φθορά*) lucrurilor din univers, văzută în termeni de compunere (*σύνθεσις*) din formă şi materie (*μορφή* şi *ὕλη*) şi descompunere (*λύσις*). Univerul este etern pentru că elementele primordiale (cinci, în viziunea aristotelică) se compun şi se descompun într-o infinitate de forme. Este interesant de observat legătura profundă dintre doctrina filosofică a Stagiritului şi legea ştiinţifică a lui Antoine Lavoisier, care spune că în natură nimic nu se pierde, nimic nu se câştigă, ci totul se transformă.

[14] Arist., *Phys*. IV 11, 219 b 1–3: *τοῦτο γὰρ ἐστιν ὁ χρόνος, ἀριθμὸς κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον, οὐκ ἄρα κίνησις ὁ χρόνος, ἀλλ' ᾗ ἀριθμὸν ἔχει ἡ κίνησις*, ID., *Ibid*. IV 11, 219 b 10: *τὸ δὲ νῦν τὸν χρόνον μετρεῖ, ᾗ πρότερον καὶ ὕστερον*, ID., *Ibid*. IV 13, 222 a 33: *τὸ νῦν τελευτὴ καὶ ἀρχὴ χρόνου*, *ibidem*, IV 10, 217 b 33: *τὸ μὲν γὰρ αὐτοῦ* (*i.e.* χρόνου) *γέγονε καὶ οὐκ ἔστι, τὸ δὲ μέλλει καὶ οὔπω ἔστι, ἐκ δὲ τούτων καὶ ὁ ἄπειρος καὶ ὁ ἀεὶ λαμβανόμενος χρόνος σύγκειται*.

[15] Arist., *Phys*. IV 11, 218 b 25.

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

o parte, timpul este legat de mişcare, pe de altă parte el se află în *ψυχή*. Ambele componente au importanţă pentru timpul gramatical, dar mai ales a doua componentă, pentru că în sistemul verbal categoria timpului este una subiectivă, ea născându-se din raportarea „numărului" mişcării la sufletul vorbitorului, care determină „căderi" (*πτώσεις*) în sensul apropierii sau depărtării timpului acţiunii de momentul vorbirii.

1.2.2. Dar gramaticii greci, în special Dionisyos Thrax şi Apollonios Dyskolos, au fost inspiraţi mai ales de doctrina stoică a timpului, atunci când au elaborat doctrina timpului gramatical; pornind de la stoici, pentru care, timpul nu era o realitate fizică, gramaticii au raţionat nuanţând doctrina filosofică: deşi timpurile sunt două, trecutul şi viitorul, pentru că ceea ce facem sau este trecut, sau trebuie încă să vină, totuşi gramatica distinge, la rigoare, un timp foarte scurt, numit prezent, pe care se întemeiază flexiunea verbală (*ῥηματικὴ ἔγκλισις*)[16]. De o manieră mai articulată, doctrina dionisiană de sorginte stoică apare mai ales din scoliile la *Τεχνὴ γραμματική*, iar influenţa majoră a filosofiei Porticului se justifică, în acest context, prin aceea că stoicii au fost primii care au dezvoltat o teorie sistematică a timpurilor verbale, legând categoria timpului de cea a aspectului, tocmai pentru a explica practic inexplicabilul, acea clipă prezentă insesizabilă a momentului producerii λόγος-ului, care, în termeni eminescieni, fiind mult mai slabă decât boaba spumii, era pe când nu o vedeam, azi o vedem şi nu e (nu întâmplător, sistemul verbal grecesc era unul bazat pe „viziune") (cf. Pohlenz 1959, p. 77; Hiersche 1977; Berrettoni 1989). Stoicii au împărţit timpurile în *χρόνοι ὡρισμένοι*, *i.e.* „timpuri determinate" – care, la rândul lor, se subîmpărţeau în *χρόνοι παρατατικοί*, *i.e.* „timpuri durative", şi *χρόνοι συντελικοί*, *i.e.* „timpuri încheiate" –, respectiv *χρόνοι ἀόριστοι*, *i.e.* „timpuri nedeterminate" – în trecut şi în viitor. Combinaţiile timp–aspect erau următoarele: timpurile durative ale prezentului şi trecutului erau *ἐνεστὼς παρατατικός* şi *παρῳχημένος παρατατικός*, *i.e.* „prezent imperfect" şi „trecut imperfect" (Dionysios le numea doar ἐνεστώς, *i.e.* „prezent", şi *παρατατικός*, *i.e.* „imperfect", amestecând, probabil, categoriile sau scurtând sintagmele); cele două timpuri încheiate erau ἐνεστὼς συντελικός şi παρῳχημένος συντελικός, *i.e.* „prezent perfect" şi „trecut perfect" (la Dionysos, *παρακείμενος* şi *ὑπερσυντέλικος*, *i.e.* „perfectul" şi „mai mult ca perfectul"); timpurile nedeterminate, adică viitorul şi aoristul, au fost numite *μέλλων ἀόριστος* şi *παρῳχημένος ἀόριστος*, *i.e.* „viitor nedeterminat" şi „trecut nedeter-

[16] *Schol. Dion. Th.* 248, recensuit A. Hildgard. Lui Apollonios Dyskolos i-a fost atribuit tratatul *Περὶ τοῦ ῥήματος* sau *Ῥηματικόν* (*Crameri anecdota Graeca Oxoniensia* I 380, 17).

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

minat" (la Dionysos, doar *μέλλων* şi *ἀόριστος*). Prin urmare, se poate observa, ca o concluzie generală, că în analiza „lingvistică" a filosofilor-gramatici greci era deja prezentă evaluarea subiectivă a acţiunii verbale pe baza atât a unui criteriu „aspectual" (*in spe* – preluat din dialectica stoică – *διαλεκτική*), cât şi a unui criteriu „spaţial" (preluat din filozofia naturii – *φυσική* – a lui Aristotel).

1.2.3. Conform criteriilor de analiză menţionate în **1.2.2.**, reiese că, în sistemul verbal grecesc, timpuri propriu-zise existau doar la indicativ (*ὁριστικὴ ἔγκλισις*). La conjunctiv, optativ şi imperativ, timpurile nu mai exprimă o valoare temporală propriu-zisă, de vreme ce aceste moduri sunt *διαθέσεις τῆς ψυχῆς*, *i.e.* „dispoziţii ale sufletului", ale cărui „inclinaţii" determină valorile modal-aspectuale. În cazul optativului, asistăm la o situaţie curioasă: deşi optativul exprimă o modalitate subiectivă, având ca *πράγμα* o *εὐχή*, *i.e.* „o dorinţă, urare", şi, după cum ne spune Apollonios Dyskolos, se întâmplă să dorim ceea ce nu posedăm[17], fiind în faţa unei dispoziţii a sufletului orientată spre prezent şi viitor, totuşi „timpul" optativului cupitiv (*εὐκτικὴ ἔγκλισις*) poate fi orientat şi spre trecut, dar nu în sensul că am putea dori ceva ce s-a întâmplat în trecut, ci pentru că nu percepem în prezent împlinirea dorinţei. Aşa s-ar explica folosirea exclusivă la optativ a desinenţelor de preterit (numite „secundare" în gramaticile descriptive). Oszwald Szemerényi (1985, p. 379) explică, de o manieră foarte ingenioasă, această situaţie paradoxală printr-un argument de natură istorică: optativul a fost la origine o formă de trecut atribuită apoi unui mod. Oricum ar fi, optativul era perceput încă din antichitate ca un mod „retrospectiv" (care folosea desinenţele trecutului), al cărui conţinut ar putea fi explicat, de o manieră plastică, prin pilda grecului cuprins de dorinţa arzătoare de a cuceri laurii olimpici, dar rămâne în cetatea sa, trimiţându-şi fiul să participe la cursa olimpică cu caii săi, pentru că nu cunoaşte deznodământul întrecerii, se roagă (*εὔχεται*) spunând: *νενικήκοι ὁ ἐμὸς παῖς*, în loc de: *εἴθε ἀκούσαιμι ὅτι νενικηκὼς ὁ παῖς μου*[18]!

1.3. După cum am văzut, gramaticii-filosofi greci din Antichitate au observat natura internă deosebită a „modului" indicativ, care constă în obiectivitatea indicării acţiunii verbale (identificându-se, de fapt, cu verbul însuşi, aşa cum spune Aristotel), opusă subiectivităţii expunerii modurilor „oblice" (*ἐγκλίσεις* – care pentru Aristotel erau *πτώσεις*, *i.e.* – căderi" ale verbului, aşa cum cazurile „oblice" erau căderi de la *casus rectus* – *εὐθεῖα* – la nume). În acest sens, conjunctivul „se

[17] Apoll. Dysk., *Synt*. 251, 27: *ἐπὶ τοῖς μὴ συνοῦσιν αἱ εὐχαὶ γίνονται*, *i.e.* „Dorinţele se nasc în legătură cu lucrurile care nu ne sunt.

[18] *I.e.* „De ar învinge copilul meu!", în loc de „De aş auzi că a învins copilul meu!". Exemplul este luat din Apoll. Dysk, *Synt*. 251, 16, fiind reluat de Choeroboskos, de Priscian şi de Macrobiu.

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

înclină" pentru a exprima voința, optativul pentru a exprima **dorința** (mai degrabă **urarea**), iar imperativul dorința peremptorie sau porunca. O a doua observație importantă a fost aceea că această natură internă a modurilor subiective (*διαθέσεις τῆς ψυχῆς*) putea fi deviată spre o altă funcție, cu ajutorul unor particule. Bunăoară, cu ajutorul particulei *ἄν*, care se putea adăuga la toate modurile, se putea exprima posibilitatea, iar valoarea schimbată putea fi subliniată prin folosirea diferită a negațiilor *μή* și *οὐ*. Această particularitate sintactică a dus la apropierea dintre conjunctiv și optativ, care, prin folosirea particulei *ἄν*, au intrat amândouă în sfera posibilului, prezent sau trecut, indiferent dacă acțiunea se petrece, s-a petrecut sau, dimpotrivă, nu s-a petrecut, precum și în sfera eventualului, în măsura în care este perceput ca posibilitate transferată în sfera irealului, când o posibilitate de acest fel, scăpată din aria de control a umanului, este legată de intervenția divină sau de o condiție. Așa se explică de ce, în timp, optativul a slăbit din ce în ce mai mult în ocurențele sale potențiale, sfârșind prin a fi asimilat de conjunctiv, care, încă de la Homer, reprezenta o alternativă concurentă pentru exprimarea unei acțiuni posibile (în sensul deziderabilității). Prin urmare, optativul grec a moștenit din indo-europeană valoarea sa internă de expresie a dorinței (de împlinire a unei acțiuni pentru un terț), dar a adăugat și o valoare potențială, prin adăugarea particulei *ἄν* (inovație comună cu alte moduri, mai ales cu conjunctivul), ca să ajungă și la folosirea optativului în propozițiile subordonate, în care își pierde valoarea internă specifică, indicând alte valori contextuale de natură sintactică.

1.3.1. Optativul cupitiv, sau deziderativ este precedat adesea de locuțiunile conjuncționale *εἰ ὄφελε*, *εἰ γάρ* și este negat cu ajutorul negației subiective *μή*. Exprimă dorința sau speranța că o acțiune poate fi realizată în prezent și în viitor sau că poate să fi fost realizată în trecut. La această valoare de bază s-au mai adăugat, treptat, alte valori, secundare, apropiate de εὐχή, sau sinonime în grade diferite de suprapunere semantică:

1. Urarea, fie și negativă (avem, astfel, așa-zisul optativ deprecativ); *e.g.*:

ÆSOP. 230 *Κακοὶ κακῶς* ***ἀπόλοισθε*** *πάντες οἱ λύκοι*[19].

SOPH., *Ant*. v. 927–28 *εἰ δ' οἵδ' ἁμαρτάνουσι, μὴ πλείω κακὰ* / ***πάθοιεν*** *ἢ καὶ δρῶσιν ἐκδίκως ἐμέ*[20].

[19] *I.e.* „**Possiate**, lupi malvagi, **morire** tutti malamente" (o imprecație plină de amărăciune a celui care a făcut cunoștință cu cruzimea lupilor. Îngrămădirea în poziție inițială marcată a cuvintelor folosite pleonastic sporesc puterea imprecativă a optativului aorist folosit de Esop; traducerea italiană aparține Laurei Tussa Massaro (1993) p. 165).

[20] *I.e.* „mais si mes ennemis sont criminels, **puissent'ils ne pas souffrir** de plus grands maux que ceux qu'ils me causent injustement!" (este o deprecație a Antigonei la adresa dușmanilor săi criminali), în Sophocle I, p. 11.

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

2. Exortaţia; *e.g.*:

PLAT., *Phdr*. 279c: "Ὦ φίλε Πάν τε καὶ ἄλλοι ὅσοι τῇδε θεοί, **δοίητέ** μοι καλῷ γένεσθαι τἄνδοθεν: ἔξωθεν δὲ ὅσα ἔχω, τοῖς ἐντὸς εἶναι μοι φιλία"[21].

3. Ordinul sau comanda politicoasă, reţinută (injuncţia); *e.g.*:

HOM., Il. XXIV v. 149–151 *Κῆρύξ τίς οἱ* **ἕποιτο** *γεραίτερος, ὅς κ' ἰθύνοι / ἡμιόνους καὶ ἄμαξαν ἐύτροχον, ἠδὲ καὶ αὖτις / νεκρὸν* **ἄγοι** *προτὶ ἄστυ, τὸν ἔκτανε δῖος Ἀχιλλεύς*[22],

4. precum şi concesia (îngăduinţa); *e.g.*:

HOM., *Od*. XVI v. 385–86 *οἰκία δ' αὖτε / κείνου μητέρι* **δοῖμεν** *ἔχειν ἠδ' ὅς τις ὀπυίοι*[23].

Aceste valori au apropiat, de fapt, şi mai mult optativul de conjunctiv şi de imperativ. În ce priveşte evoluţia valorii interne proprii optativului cupitiv, se pare că în limba arhaică, la Homer bunăoară, se folosea mai ales pentru exprimarea dorinţei irealizabile, de unde folosirea desinenţelor de preterit (vechile „memorative" indo-europene) care apoi s-au generalizat în paradigma optativului grec, atât la verbele tematice cât şi la cele atematice; dar şi urarea pozitivă, care presupune realizabilitatea acţiunii, s-a folosit în poemele homerice; *e.g.*:

HOM., *Od*., XIV v. 53–54 *Ζεύς τοι* **δοίη**, *καὶ ἀθάνατοι ἄλλοι / ὅττι μάλιστ' ἐθέλεις*[24].

---

[21] *I.e.* „O mon cher Pan et vous autres, toutes tant que vous êtes, Divinités d'ici, **accordez-moi** d'acquérir la beauté intérieure, et, pour les choses extérieures, faites que toutes celles qui m'appartiennent aient de l'amitié pour celles du dedans!" (Platon IV/3, p. 96–97). (Socrate, prin familiaritatea lui voioasă faţă de Pan, cu care se aseamănă prin urâţenia fizică, aduce aminte aici, prin această invocaţie, dezvoltată sub formă de exortaţie, de faimoasa rugăciune către Soare din *Banchetul* 220d, în care Socrate se compară cu acele buţi care au în afară înfăţişare de Silen – un alt concurent al lui Socrate la premiul pentru hidoşenie –, dar care ascund înlăuntru imaginea unui zeu. Este faimosul ideal al grecilor denumit καλοσκαγαθία şi care nu poate fi obţinută decât de la zei.)

[22] *I.e.* „un vecchio araldo **deve seguirlo**, che **possa guidare** / le mule e il carro belle ruote e poi indietro / in città **riportare** il corpo ucciso da Acchille glorioso" (Omero, *Iliade*, p. 850–851); doar primul optativ exprimă un injunctiv propriu-zis, o poruncă mai îndulcită dată de Zeus lui Isis (Aurora), pentru a o transmite lui Priam; celelalte două optative din propoziţiile relative, deci subordonate, pot fi considerate în egală măsură optative oblice în subordonate cu sens final, care substituie conjunctivele corespunzătoare, care apar de fapt în frazele următoare. „Numai un crainic **să-i fie tovarăş**, un om mai în vârstă, / Care **să-i hăţuie** mulii şi bine-nrotata-i căruţă / Şi **să-i aducă** pe fiul său mort înapoi în cetate" (Homer 1995, p. 515).

[23] *I.e.* „[...] il palazzo, / **lasciamolo** avere alla madre di lui e a chi la sposa" (Omero, *Odissea* XVI, p. 460–461). (Este o concesie, îngăduinţă făcută de peţitori lui Telemach, prin lăsarea palatului în mâinile mamei, după ce îl vor fi ucis pe acesta şi vor fi împărţit bunurile familiei între ei.) „Doar casa **s-o dăm** mamei / Lui Telemah, s-o aibă ea-mpreună / Cu cine-i va fi soţul [...]" (Homer 1971, p. 345).

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

HOM., *Il*., I v. 17–19 "Ἀτρείδαι τε καὶ ἄλλοι ἐυκνήμιδες Ἀχαιοί, / ὑμῖν μὲν θεοὶ **δοῖεν** Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες / ἐκπέρσαι Πριάμοιο πόλιν, εὖ δ' οἴκαδ' ἱκέσθαι"[25].

HOM., Il., XXIII v. 629: ***Εἴθ' ὣς ἡβώοιμι*** *βίη τέ μοι* ***ἔμπεδος εἴη***[26].

HOM., *Od*., XIX v. 53–54 ***Αἴ γὰρ*** *δή ποτε, τέκνον, ἐπιφροσύνας* ***ἀνέλοιο*** / *οἴκου κήδεσθαι καὶ κτήματα πάντα φυλάσσειν*[27].

Exprimarea realizabilității acțiunii verbale a devenit funcția principală a optativului cupitiv grec în epoca clasică, chiar dacă, în dialectul atic, care a fost limba marilor poeți tragici, prozatori şi filosofi clasici, el se foloseşte şi pentru exprimarea unei dorințe absurde; *e.g.*:

PLAT., *Phdr*. 279c "Ὦ φίλε Πάν τε καὶ ἄλλοι ὅσοι τῇδε θεοί, **δοίητέ** μοι καλῷ γένεσθαι τἄνδοθεν: ἔξωθεν δὲ ὅσα ἔχω, τοῖς ἐντὸς εἶναι μοι φιλία. Πλούσιον δὲ **νομίζοιμι** τὸν σοφόν" (Platon IV/3, p. 96–97)[28].

ÆSCH., *Choeph*., v. 889: ***Δοίη*** *τις* ***ἀνδροκμήτα πέλεκυν ὡς τάχος*** (Eschil 1979, p. 136)[29].

1.3.2. Optativul potențial, numit şi optativul posibilității directe, datorită uzului său în propozițiile independente, este o inovație a limbii vechi greceşti,

[24] *I.e.* „Joe şi cu zeii / Ceilalți nemuritori **să-ți deie** ție / Tot ce pofteşti mai cu-nadins, străine [...]" (Homer 1971, p. 295, v. 69–71). (Eumeneu porcarul, la primirea lui Odysseu în coliba sa. Urarea de bun venit a unui oaspete, *ξενία*, pune pe seama zeilor împlinirea acesteia. Este, probabil, cea mai veche formă de *εὐχή* exprimată prin optativ.)

[25] *I.e.* „Atridi, e voi tutti, Achei schinieri robusti, / a voi **diano** gli dèi, che hanno le case d'Olimpo, / d'abbattere la città di Priamo, di ben tornare in patria" (Omero, *Iliade* I, p. 3). (Bătrânul preot Chryses către atrizi şi ahei. Le adresează o εὐχή, jumătate deprecație, jumătate rugăciune – *praecatio* – către zei). „Voi căpetenii atrizi, ahei cu frumose pulpare, / **Fie ca** zeii-ntronați în Olimp la război **să v-ajute** / Troia uşor să luați şi cu bine s-ajungeți acasă!" (Homer 1995, p. 46).

[26] *I.e.* „Oh se avessi salda e giovane la forza" (Omero, *Iliade* I, p. 826–827 (replica lui Priam la spusele lui Achile, după ce a primit de la acesta în dar veşmintele lui Patrocle: regretă faptul că nu mai este tânăr ca să poată să sărbătorească prin întreceri sportive memoria lui Patrocle, care fusese ucis de fiul său Hector. „Hei, **de-aş fi fost eu acuma tot june** şi **plin de vîrtute** [...]" (Homer 1995, p. 502).

[27] „Oh se, finalmente, creatura, fatto saggio, **prendessi** / a curar la tua casa, a custodir tutti i beni!" (Omero, *Odissea* XIX, p. 527). „Hei, maică, **dac-ai prinde-odată minte** / S-ai grija casei, să-ți păzeşti avutul / Întreg ce-l ai! [...]" (Homer 1971, p. 388) (Euricleea doica, către Telemach. Doica nutreşte slabe speranțe în privința împlinirii a ceea ce doreşte. Numai zeița Atena ar putea împlini această dorință, pentru că tânărul, cu propriile forțe nu poate).

[28] *I.e.* „O mon cher Pan et vous autres, toutes tant que vous êtes, Divinités d'ici, **accordez-moi** d'acquérir la beauté intérieure, et, pour les choses extérieures, faites que toutes celles qui m'appartiennent aient de l'amitié pour celles du dedans! **Puissé'je** aussi **me persuader** de la richesse du Sage!" (Socrate dezvoltă, prin această dorință, o temă ce va fi reluată mai ales de epicurei).

[29] *I.e.* „**De ce nu-mi dă** degrabă cineva securea ucigaşă?" (replica Clitemnestrei în momentul când începe să înțeleagă crima cumplită ce se desfăşoară în palat. Este, fără îndoială, o dorință absurdă, chiar dacă pare realizabilă. Pare chiar o poruncă atenuată, dar nu este, pentru că regina nu crede, de fapt, că se poate împlini).

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

menită să nuanțeze exprimarea dorinței – *εὐχή* – a cărei implinire scăpa subiectului prin redarea posibilității ca acțiunea exprimată de procesul verbal, indiferent de efectuarea acesteia, doar în măsura în care este gândită (este o *διάθεσις τῆς ψυχῆς*) să se împlinească în prezent sau în viitor (dar chiar şi în trecut, ca la Homer şi în limba atică). În plan formal, acest tip de optativ este însoțit întotdeauna de particula modală *ἄν* (la Homer, *κε*), care este obligatorie în atică, dar facultativă la Homer, unde optativul potențial nu este încă fixat. Optativul potențial se deosebește de optativul cupitiv şi prin negație: dacă optativul cupitiv foloseşte negația subiectivă *μή*, cel potențial foloseşte negația obiectivă *οὐ*. În plus, el poate constitui şi *ἀπόδοσις*-ul, *i.e.* propoziția principală a unei fraze condiționale:

> PLAT., *Phd*. 72c **Κἂν** *εἰ* **συγκρίνοιτο** *μὲν πάντα*, **διακρίνοιτο** *δὲ μή, τάχυ* **ἂν** *τὸ τοῦ Ἀναξαγόρου* **γεγονὸς εἴη**· "Ὁμοῦ πάντα χρήματα"[30].

Avem aici o perioadă ipotetică în care propoziția principală – *ἀπόδοσις* – cuprinde un optativ potențial *ἂν γεγονὸς εἴη* (viitor III sau viitor în trecut al optativului), la care se adaugă şi optativele cu (*κ*)*ἄν* din dubla propoziție ipotetică – *πρότασις* –. Negația *μή* din *ἀπόδοσις* se explică prin topică şi prin faptul că Socrate redă în stil indirect raționamentul silogistic.

1.3.2.1. În propozițiile independente (interogative dubitative-deliberative sau potențiale), optativul potențial putea căpăta diferite accepțiuni, sesizate de gramaticii greci încă din antichitate:

1. *Optativus modestiæ*. *E.g.*:

> HOM., *Od*. XIX v. 309–311 „αἶ γὰρ τοῦτο, ξεῖνε, ἔπος τετελεσμένον εἴη· / τῷ **κε** τάχα **γνοίης** φιλότητά τε πολλά τε δῶρα / ἐξ ἐμεῦ, ὡς **ἄν** τίς σε συναντόμενος **μακαρίζοι**"[31].

Pentru a înțelege nuanța de sens a optativelor potențiale *κε γνοίης* şi *ἂν μακαρίζοι* este foarte util să luăm în considerare versul introductiv al replicii Penelopei: *Τὸν δ'αὖτε προσέειπε περίφρων Πηνελόπεια*, *i.e.* „E a lui rispose **la sapiente** Penelope" (Omero, *Odissea* XIX, p. 540–541), poate mult mai bine redat de George Murnu: „**Cuminte** Penelopa îi răspunse" (Homer 1971, p. 398). Este răspunsul îmbrăcat în modestie şi sfioşenie al unei femei înțelepte, cu minte (cuminte) în fața puterii zeilor de a împlini profețiile: „O, se questa parola ospite

[30] *I.e.* „Supposons encore que toutes choses s'unissent et qu'elles ne se séparent point; elles auraient vite fait de réaliser la parole d'Anaxagore: *Toutes les choses ensemble*" (Platon IV/1, p. 26a, b).

[31] *I.e.* „Oh se questa parola, ospite mio, **si compisse**! Allora **sapresti** buona amicizia e moltissimi doni da parte mia, e chiunque t'incontri, **ti direbbe felice**"; sau, în traducerea lui George Murnu: „Străine, **fie-ți** vorba-ți **împlinită**! / Să vezi îndată ce prietenie / Precum şi daruri vei avea din parte-mi! / **Te-ar ferici**-ntâlnindu-te oricine".

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

mio si compisse!". Aceeaşi modestie (etimologic de la *modus*, măsură, conştiinţă a limitelor condiţiei umane) îşi pune amprenta şi pe respectarea de către Penelopa a legilor ospeţiei – *ξενία* –, impuse muritorilor de Zeus.

2. *Optativus sermonis urbani*. *E.g.*:

PLAT., *Phd*. 57a. ΕΧΕΚΡΑΤΗΣ. *Τί οὖν δή ἐστιν ἅττα εἶπεν ὁ ἀνήρ πρὸ τοῦ θανάτου, καὶ πῶς ἐτελεύτα; Ἡδέως γὰρ* ***ἂν ἐγὼ ἀκούσαιμι***.

Este replica lui Ehecrate, reprezentantul locuitorilor cetăţii Phlius din Istmul de Corint, care îl întâmpină pe Phædon în drumul aceluia spre patria sa din Peloponez, pentru a-i cere politicos informaţii despre ultimele clipe şi ultimele vorbe ale lui Socrate.

3. Optativul verbelor de voinţă *ἐθέλω* şi *βούλομαι* urmat de infinitiv, în care cele două verbe sunt simţite ca auxiliare. *E.g.*:

ARCHIL. 193, 12 *ταῦτ᾽* ***ἐθέλοιμι ἄν ἰδεῖν***[32].

Este, în acelaşi timp, şi o cerere politicoasă, o poruncă atenuată, prin urmare un *optativus sermonis urbani* de la punctul 2.

4. Optativul potenţial negat al verbului frazeologic *φθάνω*: *οὐκ ἂν φθάνοις* urmat de un participiu cu funcţie predicativă exprimă o comandă sau o exortaţie puternică. *E.g.*:

EUR., *Alc*. v. 662 *Τοιγὰρ* ***φυτεύων*** *παῖδας* ***οὐκέτ᾽ ἂν φθάνοις***[33].

PLAT., *Phed*. 100b8–100c2 *Ἀλλὰ μήν, ἔφη ὁ Κέβης, ὡς διδόντος σοι* ***οὐκ ἂν φθάνοις περαίνων***[34].

5. Optativul ironic. *E.g.*:

DEM., *Phil*. IV, 10 ***γένοιτο ἄν τι καινότερον*** *ἢ Μακεδὼν ἀνὴρ Ἀθηναίους καταπολεμῶν*[35].

Nu este o întrebare de informare, care să aştepte un răspuns, ci una retorică, plină de ironie!

1.3.2.2. Dacă în propoziţiile independente, în care realizează un *τέλειον λόγον* (*discurs închegat*), precum şi în propoziţiile principale cum sunt *ἀποδόσεις* în frazele ipotetice (condiţionale), optativul, ca *διάθεσις τῆς ψυχῆς*, exprimă mai

[32] *I.e.* „aceste lucruri **aş vrea** eu **să le văd**".

[33] *I.e.* „Procrée donc, sans perdre de temps, de fils [...]" (Euripide I, p. 82a, b).

[34] *I.e.* „mais bien sûr que je te l'accorde, dit Cébès, et tu n'auras, toi, qu'à achever au plus vite!" (Platon IV/1, p. 73a, b).

[35] *I.e.* „de fapt, ar putea exista un lucru mai neobişnuit decât un bărbat din Macedonia care îi supune în război pe Atenieni?".

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

degrabă calitatea acțiunii verbale în aspectele sale durativ, momentan şi rezultativ, în funcție de tema folosită (tema de prezent, tema de aorist sau tema de perfectiv) în propozițiile secundare, în schimb, optativul poate să exprime şi timpul. Este, fără îndoială, o inovație a limbii vechi greceşti (comună cu alte limbi, precum vechea indiană şi chiar latina), pentru că proto-indo-europeana nu cunoştea hipotaxa. Este vorba de aşa-zisul optativ oblic, de fapt optativul potențial plasat în subordonate după regente cu un verb preterit, fiind echivalent timpurilor modului indicativ care s-ar folosi dacă verbul nu ar fi într-o subordonată. În acest context, timpul optativului în care se plasează acțiunea trecută, prezentă sau viitoare este dependent de momentul în care se plasează subiectul acțiunii verbale exprimate de propoziția principală. Ca atare, optativul pierde particula modală *ἄν*, pentru că nu mai are efectiv valoare de potențial. *E.g.*:

HDT., I, 31 *Ὡς δὲ τὰ κατὰ τὸν Τέλλον προετρέψατο ὁ Σόλων τὸν Κροῖσον εἴπας πολλά τε καὶ ὄλβια*, ***ἐπειρώτα τίνα*** *δεύτερον μετ᾽ ἐκεῖνον* ***ἴδοι***, *δοκέων πάγχυ δευτερεῖα γῶν οἴσεσθαι*[36].

EUR., *El*., v. 25-28 *Ἔπει δὲ καὶ τοῦτ᾽* ***ἦν φόβου*** *πολλοῦ* ***πλέων***, / ***μή*** *τῳ λαθραίως τέκνα γενναίῳ* ***τέκοι***, / *κτανεῖν σφε βουλεύσαντος*, ὠμόφρων ὅμως / *μήτηρ νιν ἐχέσωσεν Αἰγίστου χερός*[37].

2. Oglindirea doctrinelor antice în conceperea tratatelor moderne de sintaxă greacă

Pornind de la perspectiva metodologică istorică, aceea care a inspirat valoroasa contribuție a Laurei Tusa Massaro (1993), încercăm să clasificăm tratatele moderne de gramatică pe baza criteriului aplicării metodei comparativ istorice în structurarea unei sintaxe istorice sau, dimpotrivă, a neaplicării acestei metode şi folosirea cu preponderență a metodei descriptive a limbilor clasice, de obicei a fazei clasice de dezvoltare, când se produce, de regulă, o standardizare a structurilor gramaticale, inclusiv a sistemului verbal. În această ultimă categorie se înscriu, în marea lor majoritate, gramaticile destinate uzului didactic, *i.e.* învățării sistematice a limbilor clasice, din perspectiva particulară a unor „limbi moarte", ale căror sisteme gramaticale nu mai sunt supuse evoluției şi se prezintă, ca atare, într-o viziune panoramică, sarcina principală fiind ordonarea sistematică, ca într-un muzeu, a structurilor lingvistice. Totuşi, în privința limbilor clasice, nu putem afirma că există gramatici şcolare strict descriptive, cele mai bune îmbinând, în fapt, „prăfuita" metodă comparativ-istorică cu cea descriptivă, confortabilă în plan intelectual, dar incompletă din perspectiva deprinderii „spiritului" limbilor clasice.

[36] *I.e.* „En vantant le bonheur et la destinée de Tellos, Solon avait excité Crésus à questionner; Crésus lui **demanda** qui, des hommes **qu'il avait vu**, **sérait** le second après Tellos; il était fermement persuadé que la seconde place au moins serait pour lui" (Hérodote I, p. 48a, b).

[37] *I.e.* „En vantant le bonheur et la destinée de Tellos, Solon avait excité Crésus à questionner; Crésus lui **demanda** qui, des hommes **qu'il avait vu**, **sérait** le second après Tellos; il était fermement persuadé que la seconde place au moins serait pour lui" (Hérodote I, p. 48a, b).

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

2.1. Aplicarea strictă a metodei comparativ-istorice în conceperea tratatelor de sintaxă greacă a fost opera principală a indoeuropeniştilor de marcă precum Karl Brugmann (1913), H. Hirt (1912), H. Rix (1976), E. Schwyzer (1959), P. Chantraine (1984[2]) şi alţii. Menţionăm principalele titluri ale acestui gen de tratate (cele folosite de noi), oprindu-ne asupra unor principii metodologice dezvoltate de H. Rix, dar reprezentative pentru înţelegerea demersului intelectual, a aşa-zisei *forma mentis* care este substratul ideatic al acestui gen de tratate lingvistice:

1. K. Brugmann, *Griechische Grammatik*. Această gramatică este cea mai importantă aplicare a metodei comparativ-istorice la studiul limbii vechi greceşti din perspectivă indo-europeană. Orientarea comparatistă a autorului este vădită, atât prin selectarea atentă a bibibliografiei de specialitate, cât şi prin tratarea originii indo-europene a sufixului/sufixelor (*Suffix*) de optativ, respectiv a desinenţelor (numite de el *Personalendungen*).

1.1. În ce priveşte sufixele, Brugmann distinge două tipuri: unul pentru verbele atematice (cu variantele lui, în funcţie de caracteristica tematică), respectiv unul care cuprinde şi vocala tematică pentru verbele tematice:

1.1.1. „Suffix *-yē-*/*-iyē-* im Sing. Akt., sonst *-ī-* (von konsonantisch anlautender Personalendung) und *-y-*/*-iy-* (von konsonantisch aulantender Personalendung), bildete von uridg. Zeit her die Optative zu **athematischen Indikativen**. Der vorausgehende Tempusstamm hatte schwache Gestalt. Diese Formation erscheint in der historischen Gräzität nur bei Stämmen auf Vokale, wie *σταίην*, von St. *στᾱ-*, und solchen, die in urgriech. Zeit durch intervokalischen Schwund von *-σ-* vokalisch geworden sind, wie *εἴην* von St. *ἐσ-* [...]" (Brugmann 1913, p. 387).

1.1.2. „*-οι-*, d.i. wahrscheinlich *-o-* + Optativelement *-ī-*, hatten seit uridg. Zeit die themavokalischen Stämmen, z.B. 2. Sing. *φέροι-ς* = got. *baira**i**s*, ai. *bhár**ē**š*, uridg. **bher**oi**-s*" (*ibidem*, p. 390).

1.2.1. În ce priveşte desinenţa de pesoana 1 singular, aceasta a avut la început desinenţa de preterit *-ν*, apoi a fost înlocuită cu *-μι* (vechea desinenţă de prezent): "Das dieses *-οιν* nicht der Ausgangspunkt der Neubildung *-οιμι* gewesen ist, ergibt nur der Tatbestand der Überblieferung, sondern ist auch darum wahrscheinlich, weil man schwerlich von *-οιν*, *-οις*, *-οι* (vgl. *εἴην*, *-ης*, *-η*) zu *-οιμι*, *-οις*, *-οι* übergegen wäre, wenn *-οιν* in urgriech. Zeit die regelmässige Bildung der 1 Sing. geworden wäre" (*ibidem*, p. 397).

1.2.2. Desinenţa de persoana a 3-a plural este *-εν*, provenită din *-εντ* (desinenţa de preterit la gradul apofonic -e-): „Sekundär *-ént* = *-εν*. Hom. *εἶεν*, *ἦν*, dor. und sonst *ἦν* = ai. *ās-an* (augmentlos *s-án*, uridg. **ē*/*ĕs-ént*); die Form bekan die Geltung einer 3 Sing. Opt. *εἶεν*, *ϑεῖεν*: alat. *si-ent*, uridg. **s*(*i*)y-*ént*, vgl. auch ai. *duhīy-án*. Bei el. *συν-έαν* = *συν-εῖεν* könnnte *–αν* von den *οι*-Optativen eingedrungen sein, welche *-οιαν* zeigen [...] *-εν* galt ürsprunglich auch in der 3 Plur. Imperf. von *δάμνη-μι*, *ἄγνυ-μι*, vgl. ai. *á-šrn-an*, *ášnuv-an*" (*ibidem*, p. 401).

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

2. P. Chantraine, *Grammaire homerique*, vol. 2. *Syntaxe* (Chantraine 1984[2]).
3. J. B. Hofmann şi A. Szantyr, *Lateinische Syntax und Stilistik* (Hoffmann–Syantyr 1965).
4. J. Humbert, *Syntaxe grecque* (Humbert 1982[3]).
5. H. Rix, *Historische Grammatik des Griechischen Laut- und Formenlehre* (Rix 1976).
6. E. Schwyzer, *Griechische Grammatik auf der Grundlage von Karl Brugmanns Griechischer Grammatik*, zweiter Band. *Syntax und Syntaktische Stilistik* (Schwyzer 1959).
7. L. Tusa Massaro, *Sintassi del greco antico e tradizione grammaticale* (Tussa Massaro 1993).

La acestea mai pot fi adăugate contribuţia importantă a unui teoretician al limbajului, G. Guillaume, *Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps (*Guillaume 1929), precum şi contribuţia indoeuropenistului Th. Simenschy (1949), precum şi tratatele de gramatică comparată ale limbilor indo-europene pornite din pana neogramaticilor încrezători în inexceptibilitatea legilor fonetice (regularitatea schimbărilor fonetice), care i-a condus la perceperea unei prea mari apropieri genetice între latină şi greacă, înrudire care, în realitate, nu a fost chiar aşa de pronunţată. Acest demers al neogramaticilor a fost continuat, cu nuanţările de rigoare, de lingvişti şi filologi clasici precum Carl Darling Buck şi Vittore Pisani:

1. P. Giles, *Vergleichende Grammatik der Klassischen Sprachen* (Gilles 1896).
2. O. Riemann, H. Goelzer, *Grammaire comparée du grec et du latin* (Riemenn–Goelzer 1897).
3. Vittore Pisani, *Glottologia indoeuropea. Manuale di grammatica comparata delle lingue indoeuropee con speciale riguardo del greco e del latino* (Pisani 1949).

O încercare de sintetizare a spiritului care animă aceste tratate de gramatică istorică poate să pornească de la consideraţiile făcute de H. Rix pe marginea opoziţiei *Tempus–Modus*/*Aspekt–Aktionsart*. Pentru Rix, *Tempus–Modus* este o componentă a sistemului verbal, alcătuită din mai multe „paradigmatische Kategorien”: *indicativ non-preterital, preterit, injunctiv, conjunctiv, optativ, imperativ*, iar categoriile paradigmatice cuprinse în „Aspekt-Aktionsart” ar fi aoristul sau *Totalität*, prezentul sau *Verlauf*, perfectul sau *Folge*, precum şi cauzativul, iterativul, dezideratival. În continuare, distinge în *Aspekt* două posibilităţi, proprii categoriilor nonmarcate, cea a aşa-zisei *Totalität* (aspectul perfectiv), care cuprinde numai aoristul, şi cea a aşa-zisului *Verlauf* (aspectul imperfectiv), care cuprinde celelalte categorii. În schimb, *Aktionsart* se prezintă doar în categoriile marcate şi, ca atare, cuprinde perfectul, cauzativul, iterativul şi dezideratival.

2.2. Majoritatea gramaticilor destinate uzului didactic, în primul rând folosirii lor ca instrumente destinate învăţării limbilor clasice, au folosit o metodă descriptivă elastică, nuanţată de contribuţia metodei comparativ istorice. Principalele gramatici şcolare folosite de noi sunt:

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

1. M. Bizos, *Syntaxe grecque* (Bizos 1981[7]).
2. G. Cammelli, *Grammatica greca* (Camelli 1973).
3. G. Curtius, *Griechischen Schulgrammatik*. Mai ales *Erläuterungen zu meiner Griechischen Schulgrammatik* (Curtius 1863).
4. W. W. Goodwin, *A Greek Grammar* (Goodwin 1992).
5. H. Hirt, *Handbuch der griechischen Laut- und Formenlehre* (Hirt 1912).
6. A. Lukinovich, M. A. Rousset, *Grammaire de grec ancien* (Lukinovich–Rousset 1994[2]).
7. Α. Β. ΜΟΥΡΤΑΚΗΣ, Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής (Μουρτακης 1988).
8. E. Ragon, E. Renauld, *Grammaire complète de la langue grecque* (Ragon–Renauld 1929).

Iar la noi se cuvin a fi menționate remarcabilele contribuții ale profesoarei Felicia Vanț-Ştef, *Sintaxa structurală a limbii vechi greceşti* (1981) şi *Sintaxa condiționalelor limbii eline* (1979).

Faptul că metoda comparativ-istorică a rămas pe mai departe piatra de temelie a eşafodajului ştiințific al acestor manuale este ilustrat cel mai bine de „Lămuririle la gramatica mea şcolară", pe care Georg Curtius le-a considerat necesare pentru deplina înțelegere a menirii gramaticii sale greceşti destinată şcolilor. Prin crearea conceptelor de valoare „spațială" sau „grad" al timpului (*Zeitstufe*), respectiv de valoare „aspectuală" sau „calitate" sau „mod" al timpului (*Zeitart*), Curtius a lansat ideea perceperii reale a sistemului verbal grecesc, prin distingerea raportului dintre Timpul în care se plasează acțiunea – înainte, acum, după (Aristotel) – şi timpul în care se plasează vorbitorul.

II. OPTATIVUL CA MOD ÎN LATINĂ

2.1. „Il sistema verbale latino è caracterizzato, se lo paragoniamo alla maggior parte delle lingue moderne, da una straordinaria richezza di forme, che però si è già considerevolmente ridotta rispetto alla protolingua indoeuropea e anche a lingue come il sanscritto o il greco" (Graf 2003, p. 193). Este o frază puțin grăbită, aşa cum sunt mai toate frazele din această *Introduzione alla filologia latina*, care îşi propune să cuprindă toată civilizația latină aşa cum se desprinde ea din cultura scrisă, din textele produse în antichitate, în Evul Mediu şi în Renaşterea latină. Dar este, totodată, o frază sintetică, de la care trebuie să pornim spre a descrie sistemul verbal latin, care în forma sa standardizată se regăseşte în limba clasică, fixată în secolul I a.Ch., în epoca numită de istoricii limbii Romei „Epoca lui Cicero". Sistemul verbal latinesc, aşa cum este el descris în mod sistematic mult mai târziu, cu vădite influențe venite dinspre modelul lingvistic grecesc, de Priscian în ale sale *Institutiones Grammaticæ*, prezintă două *genera verbi* (diateze): activ şi pasiv, cu urme ale diatezei medii supraviețuite în aşa-zisele verbe deponente. Există trei mo-

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

duri (finite): indicativ, conjunctiv şi imperativ, fără optativ. Modelul paradigmatic este unul bitematic, cu două sisteme paralele, unul de *Infectum*, celălalt de *Perfectum*, în cadrul cărora se dezvoltă temele temporale la cele două diateze, la care se alipesc modurile, realizate în mod sintetic la diateza activă şi parţial la cea pasivă, cu ajutorul unor sufixe specifice temporal-modale şi a două serii de desinenţe verbale. La *Perfectum*, formele pasive se construiesc analitic, semn al unor inovaţii secundare. La *Infectum*, verbele se distribuie în patru clase, în funcţie de caracteristica tematică: I. -*ā*-; II. -*ē*-; III -consoană; -*ĕ*-; IV. -*ī*-. Verbele pot să urmeze flexiunea tematică, respectiv flexiunea atematică. Există verbe vechi, precum *esse*, *ferre*, *velle*, *edĕre*, care urmează flexiunea semitematică, mai bine spus una mixtă, alcătuită din forme tematice şi atematice. Sintaxa este determinată în mod decisiv de bogăţia morfologică a verbului latin, astfel încât folosirea unui anumit mod şi timp să fie decisivă pentru stabilirea funcţiei sintactice în dauna poziţiei în frază, esenţială într-o limbă cum este, bunăoară, engleza, cu o morfologie redusă. *Mutatis mutandis*, lucrul acesta este valabil şi pentru latina clasică: faptul că generaţiile culte s-au străduit să standardizeze, *i.e.* să canonizeze sistemele morfologice ale limbii clasice (a se vedea în acest sens contribuţia lui Marcus Fabius Quintillianus cu a sa *Institutio oratoria*), este semnul unui început de erodare, de ofilire a bogăţiei de forme moştenite în cea mai mare parte din indo-europeană şi sporite prin inovaţii comune cu osco-umbriana sau cu greaca (mai ales în sistemul declinărilor, mai puţin în cel verbal).

2.2. La nivel morfologic, latina a avut optativul indo-european doar în epoca arhaică.

2.2.1. În fapt, există forme atestate ale unui vechi conjunctiv-optativ în -*im*, respectiv în -*sim*, corespunzătoare conjunctivelor în -*am*, respectiv viitoarelor în -*so* (care au lăsat doar urme în latină, viitorul construindu-se altfel decât cu vechiul sufix „deziderativ" indo-european pe care l-a folosit şi greaca pentru construirea viitorului). Acest tip s-a folosit mai întâi la verbele atematice: *siem*, *edim*, *velim*, apoi şi la verbul *dare*, devenit tematic în latină, dar care, la origine, era atematic (*i.e.* *dō, a se vedea v.ind. *dadāmi*, gr. δίδωμι): *duim*, *duis*, *duit*, *duint*, mai târziu, în sistemul *Infectum*, au devenit *dēm*, *dēs*, *det*, *dēnt*; după *duim*, s-au format apoi *adduit*, *crēduim*, *interduim*, *perduim*. Forma *siem* se opune lui *fuam* (vechiul conjunctiv construit direct pe tema verbală, independent de tema de *Infectum*), iar *duim* lui *duam*. Cu -*sim* avem atestate formele *axim*, *adaxim*; *ausim*; *dixim*; *empsim*; *faxim*, *effexim*; *incensit*; *iussim*; *noxit*; *occĭsit*; *respexīs*; *sponsīs*; *taxit*; *locāssim*; *licēssit*; *negāssim*; *occupāssit*; *prohibēssit* (Ernout 1989[4], p. 165–166). Unele dintre acestea (*faxim*, bunăoară) au fost asimilate viitoarelor în -s-: *faxo*, iar marea lor majoritate au fost simţite ca verbe deziderative în care sufixul indo-european -s- îşi păstra valoarea de sufix lexical derivativ: *cenasso*, *liberasso*, *petesso*. Optativul verbului *esse* apare în cea mai veche inscripţie găsită pe teritoriul Romei (sec. VI a.Ch.), inscripţia de pe vasul Duenos dezgropat pe Viminal în secolul XIX. Textul este incizat în *scriptio continua* pe fundul vasului, în trei cercuri concen-

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

trice. Primul rând a fost citit de Devoto şi de Pisani de o manieră identică, dar interpretarea a diferit: *iouesat deiuos qoi med mitat nei ted endo cosmis virco* ***sied*** (*apud* Giacomelli 1993, p. 210: CIL, I/2 2, 4). Pe lângă sufixul de optativ *-iē-*, se observă şi seria de desinenţe „secundare" (de preterit), din care făcea parte şi *-d* (pers. a 3-a sg.). Sufixul *-iē-* apărea la gradul apofonic plin doar la singular, la plural apărând la gradul zero *-i-*. Forma *sient*, care apare în *Senatus consultum de bacchanalibus*, o inscripţie de la începutul secolului II a.Ch.n.: *in diebus X quibus uobeis tabelai datai erunt faciatis utei dismota* ***sient*** (Giacomeli 1993, p. 212), pare a fi făurită după optativul grec εἶεν, fals analizat, pentru că, de fapt, structura optativului la pers. a 3-a plural era **es-i-ent*, cu desinenţa secundară pe gradul *-e-*! Sau este pur şi simplu o formă analogică cu pers. a 3-a sg. *siet*. Oricum, se vede că *sient* are deja valoare de conjunctiv într-o subordonată consecutivă. În epoca următoare, formele cu *-iē-* s-au închis la *-ī-*: *sīm*, *sīs*; *sīt* a devenit *sĭt*, din cauza lui *-t*, dar multă vreme poeţii au continuat să scandeze *sīt* (Ernout 1989[4], p. 178). *Siet* a supravieţuit cel mai mult, dovadă că Cicero spunea, în plină epocă clasică: *si**e**nt plenum est, si**n**t imminutum; licet utare utroque. Ergo ibidem: Quam cara* ***sint****, quæ post carendo intellegunt / Quamque attinendi magni dominatus* ***sient*** (Cicéron 1921, XLVII, 157, p. 62a, b)[38], în ciuda faptului că formele *siem*, *siet* sunt simţite ca arhaisme încă din vremea lui Plaut, care obişnuia să le plaseze la sfârşitul senarilor iambici, loc despre care se ştie că era rezervat arhaismelor (Ernout 1989[4], p. 177). În limba clasică, seria desinenţelor „secundare" a dispărut, păstrându-se doar o serie, probabil cea a desinenţelor „principale", care însă l-au pierdut pe *-i*: G. Devoto (1940, p. 72) pomeneşte o veche formă verbală de indicativ prezent tematic *tremonti*, pers. a 3-a plural[39]. Chiar dacă nu se pot discerne cu exactitate etapele formării sistemului bitematic al verbului latin, putem totuşi intui că formele de optativ *siem*, *sies*, *siet* au devenit conjunctive în momentul în care vechiul conjunctiv *es-o*, *es-e-d* (aşa cum apare în inscripţia străveche din forul roman cunoscută sub numele de *Lapis niger*) a devenit viitorul indicativului: *ero*, *erit* (Ernout 1989[4], p. 177).

[38] *I.e.* „*Sient* est la forme pleine, *sint* la forme abrégée. On peut se servir des deux. Aussi trouve-t-on dans la même comédie: Quam cara ***sint*** quæ post carendo intellegunt / Quamque attinendi magni dominatus ***sient***". Cicero pretinde că cele două versuri ar proveni din comedia terenţiană *Phormio*, dar, în realitate, nici măcar nu se regăsesc în opera lui Terenţiu. Sursa gramaticală pe care se bazează Arpinatul aici dădea, probabil, înaintea acestui pasaj, un alt exemplu pe care acesta a omis să îl transcrie. Pe de altă parte, se poate înţelege că ***sint*** nu reprezintă nicidecum o abreviere a lui ***sient***! Ernout pretinde că ne aflăm în faţa a două seturi de desinenţe diferite (mai bine spus, terminaţii, pentru că se include şi sufixul de optativ).

[39] Din păcate, atestarea trebuie privită cu precauţia necesară, dat fiind faptul că acest *Carmen Saliare* a ajuns până la noi prin intermediul lui Varro (*De lingua latina*, VII 26–27), respectiv Terentianus Scaurus (*De ortographia*, în *Grammatici latini*, vol. VII, p. 11–35) şi este citat şi de Pompeius Festus în *De verborum significatu* (prin urmare, există posibilitatea să fi apărut prima dată la Verrius Flaccus, în vremea împăratului Augustus). Pe de altă parte, avem mărturia lui Quintilian care ne spune că preoţii salieni repetau cu religiozitate vechile formule fără să le mai înţeleagă: *Saliorum carmina vix sacerdotibus suis satis intellecta* (*Institutio oratoria*, I 6 40).

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

2.2.2. Sufixul de optativ la gradul zero *-i-* este reperabil în întreaga paradigmă a conjunctivului sistemului *Perfectum*. Se pare că inițial a fost folosit la plural, după care s-a extins şi la singular. Bunăoară, o formă precum *viderimus* (**ueid-is-**i**-mos*) se descompune morfematic în *vid* = tema de perfectiv (perfect tare, bazat pe apofonie în rădăcină), *-er-*, provenit din *-is-* = sufix de preterit, *-i-* = sufix de optativ şi *-mos* = desinență personală (Creția 1999, p. 43). Terminațiile perfectului conjunctivului au ajuns să se suprapună peste cele ale viitorului anterior al indicativului, cu excepția persoanei întâi singular: *dīxero* (viitor anterior)/ *dīxerim* (conjunctiv perfect). Paradigma completă: *dīxero*/*dīxerim*; *dīxerĭs*; *dīxerit* //*dīxerĭmus*; *dīxerĭtis*; *dīxerint*. Alfred Ernout explică de o manieră clară cum s-a ajuns la această suprapunere. Conjunctivul născut dintr-un vechi optativ a avut un *-ī-*, precum ***sīs***, ***uelīs***, iar viitorul anterior un *-ĭ-*, precum ***erĭs***. La poeții arhaici mai apar încă urmele acestei deosebiri, mai ales la persoanele 1 şi 2 plural. La Plaut găsim conjunctivele *vēnerīmus* (*Bacchides*, v. 1132), respectiv *meminerīmus* (*Cistelaria*, v. 11), *dīxerītis* (*Miles gloriosus*, v. 862), dar şi formele de viitor anterior *diffrēgĕrĭtis* şi *vīdĕrĭtis* (*Miles gloriosus*, v. 156–157); la Ennius găsim conjunctivul perfect *dederītis* (*Annales*, v. 194); la Terențiu găsim perfectul conjunctivului *nōrīmus* (*Andria*, v. 271). Confuzia s-a produs mai întâi la persoana a 3-a singular, unde *-i-* lung s-a scurtat datorită lui *-t*, astfel încât *dīxerīt* a ajuns la *dīxerĭt*, aşa cum *audī-t* a ajuns la *audĭt*. Apoi la persoana a 3-a plural, unde, pentru a se evita similitudinea cu persoana a 3-a pl. a prezentului sistemului *Perfectum*, *dixĕrunt* (ca şi *ĕrunt*), aceasta a fost înlocuită cu forma de optativ *dīxerint*, ca şi *sint*, *velint* (Ernout 1989[4], p. 218).

2.3. În plan semantic, *i.e.* al funcțiilor modului conjunctiv-optativ (îl numim aşa doar din acest punct de vedere), este util să pornim de la un studiu al lui García Calvo (1960), în care structuralistul spaniol observă că limbi precum greaca veche posedă, unul alături de celălalt, un subjonctiv şi un optativ şi fiecare din aceste moduri cuprinde o dublă valoare: una corespunzătoare funcției impresive a limbajului, *i.e.* faptul de a produce un efect asupra cuiva, cealaltă valoare corespunzând funcției logice (etimologic, de la λόγος, *discurs*), *i.e.* a predica ceva despre cineva. Prima valoare este comună cu imperativul: aşa este şi în latină, *amem/ama*. Deosebirea este că imperativul are exclusiv funcția impresivă, pe când conjunctivul o are şi pe cea logică. În ceea ce priveşte funcția impresivă, cea a subjonctivului imperativ poate fi numită iusivă, pentru că se dezvoltă o influență asupra unei persoane determinate; în schimb valoarea impresivă a optativului poate fi numită votivă, pentru că se încearcă activarea unor forțe supranaturale sau nedeterminate. Dar această opoziție funcțională a fost alterată, într-un timp mai îndelungat, în greacă şi nu în totalitate, în limba latină. Valorile logice ale subjonctivului şi optativului, prospectivul, respectiv potențialul, au fost derivate în mod secundar din funcția impresivă.

2.3.1. Opozițiile dintre subjonctiv şi optativ menționate în paragraful anterior au fost neutralizate în latină, care ajunge să dețină, în limba clasică, standardizată, un sistem unic conjunctiv-optativ, cu resturi (doar morfologice) de optativ adăugate

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

la o masă imensă de subjonctive. O opoziție nouă se creează între imperativ şi noul conjunctiv, primul fiind prin excelență impresiv (de actualizare), cel de-al doilea logic (predominant, mod al subordonării), care păstrează, în uzul neutru, valoarea impresivă. Prin urmare, imperativul ar fi termenul pozitiv al opoziției, pe câtă vreme subjonctivul şi indicativul ar reprezenta termenul negativ, cu valoare logică, exceptând uzul neutru, impresiv, al subjonctivului. Or, tocmai acest uz neutru ne indică originea optativă a valorii impresive (votive) a conjunctivului latin, pe câtă vreme valoarea logică s-a „hrănit" din vechiul optativ indo-european pentru a crea valoarea potențială a conjunctivului. *E.g.*: expresia latinească *utinam viceri**t***, pe care noi o interpretăm ca având valoare logică potențială în limba clasică, *i.e.* „O, de-ar fi putut învinge" (vorbitorul nu deține controlul realizării acțiunii, dar proiectează în trecut posibilitatea realizării acțiunii acesteia, ca la Homer!), este la origine o valoare impresivă, *i.e.* optativă, „rog zeii să fi învins" (vorbitorul încearcă actualizarea unor forțe supranaturale). De unde se poate deduce strânsa apropiere între valorile subjonctivului şi cele ale optativului în indo-europeană, fapt care a determinat şi tendința de suprapunere formală, morfologică, a celor două moduri (Rodriguez Adrados 1963, p. 543, 546).

2.3.1.1. Subjonctivul provenit din vechiul optativ şi inserat în sistemul *Infectum* poate exprima 1. condiția, în funcția logică, respectiv 2. dorința, în funcția votivă, simțită ca neutră (fără să intre în opoziție cu indicativul) şi 3. prohibiția (în opoziție cu imperativul negativ); 4. Funcția logică mai poate fi redată şi ca posibilitate. *E.g.*:

1. Pompeius Festus citează, în *De verborum significatu*, un fragment dintr-o lege atribuită regelui sabin Numa Pompilius: ***si*** *quis hominem liberum dolo sciens morti* ***duit***, *paricidas esto*. După părerea lui G. Devoto, în latina arhaică nu avem încă subordonare propriu-zisă. În această „frază" doar poziția antecedentă a propoziției introdusă de adverbul constatativ **sei* (fără particula emfatică *-ce*, care conduce la *sei-ce*, *seic*, *sīc*), „astfel" i-a putut conferi în limba preclasică, valoarea sintactică de πρότασις într-o perioadă condițională. Aşadar, inițial optativul *duit* va fi avut valoarea impresivă, votivă (opusă asindetic imperativului iusiv *esto*), transformată apoi cu timpul într-una logică, condițională (Devoto 1940, p. 95).

2. PLAUT, *Aul*., v. 50–51 (senar iambic): ***utinam*** *me divi* ***adaxint*** *ad suspendium*/*potius quidem quam hoc pacto apud te serviam* (Plaute I, p. 152a, b)[40]. Valoarea cupitivă, votivă, este întărită aici de folosirea conjuncției *utinam*, prin excelență optativă, aidoma grecescului εἴθε, αἴθε.

[40] *I.e.* Replica Staphilei (aparte), dar destinată bătrânului avar Euclio (strămoşul Avarului lui Molière şi, de ce nu, al lui Hagi Tudose): „Puissent les dieux me déterminer à me pendre plutôt que servir chez toi dans pareilles conditions" (Plaute I, p. 152a, b). Poate fi interpretat şi ca votiv, ceea ce probabil că a şi fost la origine: sclava lui Euclio vrea să îi dermine pe zei să o ia la ei, în Olimp, mai bine decât să slujească avarului Euclio.

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

3. PLAUT, *Most*., v. 523: *Cave* ***respexis****, fuge* [atque] *operi caput* (Plaute V, p. 47a, b)[41]! Formula juxtapusă ***Cave respexis*** pare o reflectare a limbii vorbite, specifice limbajului comediei, în general mai conservatoare faţă de modelele arhaice. În realitate este vorba de o mostră de limbă literară în care, chiar dacă lipseşte conjuncţia subordonatoare după imperativul *cave* (probabil *ne*), vechiul optativ în ***-sis*** a devenit instrument de subordonare, transformându-se în optativ oblic, ceea ce a favorizat încă o dată transformarea lui în subjonctiv, modul prin excelenţă al subordonării: *cave* [ne] ***respixis***, *i.e.* „Fereşte-te să priveşti înapoi”, o formulă analitică, care ţine mai degrabă de funcţia logică a subjonctivului decât de imperativul prohibitiv, care este o formulă iusivă.

Pe vasul Duenos (numit aşa după adjectivul ***duenos***, *i.e. bonus*, care apare în dublă variantă în rândul al treilea, la N. sg. m. – *duenos* –, respectiv la dativul final *duenoi*), primul rând din cele trei concentrice arată în felul următor, după ce cuvintele au fost despărţite de Pisani: *iouesat deiuos qoi med mitat nei ted endo cosmis virco sied* (*apud* Giacomelli 1993, p. 210). Făcând un exerciţiu de transpunere în latina clasică, am obţine o frază formată dintr-o propoziţie regentă *Iurat deos*, a cărei completare se face în rândul doi, printr-o infinitivală, o propoziţie relativă *qui me mutuat* (termenul regent cuprins în subiectul eliptic al verbului *iurat*) şi o πρότασις negativă a cărei απόδοσις se regăseşte, la fel, în rândul al doilea: *nisi virgo comis in te sit*, *i.e.* „dacă fata nu ar fi binevoitoare faţă de tine, (atunci) [...]”. De fapt, dacă luăm în considerare faptul că inscripţia datează din secolul al VI-lea a.Ch.n., este puţin probabil să avem în faţă o frază atât de elaborată. În realitate, toate cele trei propoziţii prezente în primul rând sunt independente şi juxtapuse, doar poziţia lor în text conferindu-le o anumită valoare sintactică. Devoto sugerează că doar sintagma *iouesat deiuos qoi med* ***mitat***, pe care o „traduce” greşit, *iurat deos, qui me* ***mittit***, ar fi o structură clară, alături de *cosmis* (*comis*) şi de *virco* (*virgo*) (Devoto 1940, p. 71). Dar prezenţa optativului *sied* după adverbul *nei* (varianta negativă a lui *sei*) pare a sugera începutul transformării vechiului optativ în conjunctiv eventual: de la „astfel fata nu ar vrea să fie blândă faţă de tine”, la ipoteticul „dacă cumva fata nu ar vrea să fie binevoitoare faţă de tine”.

De asemenea, este posibil ca *nē feceris*, construcţia din latina clasică, să fie, în mare măsură, un reprezentant nou (conjunctiv prohibitiv) al vechiului optativ **nei faxīs*, pe care l-a înlocuit în momentul creării propoziţiilor subordonate (Ernout 1989[4], p. 166).

4. Vechiul optativ putea să exprime, la fel de bine, şi posibilitatea (funcţie logică derivată din cea impresivă, votivă), prin indicarea (aserţiunea) posibilităţii împlinirii, în prezent sau viitor, a acţiunii dorite. Urme a acestei valori se găsesc

[41] *I.e.* Este replica sclavului Tranio, care îi răspunde bătrânului său stăpân Theophrodipe, care delibera *Quid faciam*?, *i.e.* „Ce să fac?”: „**Ne regarde pas en arrière**, fuis, couvre’toi la tête” (Plaute V, p. 47a, b).

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

încă în perioada preclasică, la Plaut, bunăoară: Plaut V, v. 923–924 (septenari trohaici). Faptul că este vorba de un arhaism selectat de comediograful sarsinat este dedus din plasarea verbului *ausim* la cesură, adică în pauza necesară într-un vers lung, cum este septenarul trohaic, simțită ca un sfârşit de vers, loc în care Plaut, ca şi Terențiu, plasează optativele arhaice şi, în general, toate arhaismele: *egone te ioculo modo* ***ausim*** *dicto aut facto fallere* (Plaute V, p. 72b, 73a)[42]? Replica stăpânului Theophropide vine, ironică, aducându-ne aminte de optativul ironiei, mânuit cu atâta artă de Demostene în discursurile sale împotriva lui Philip. În comedie însă, totul cade în derizoriu: *Egone aps te* ***ausim*** *non cauere, ne quid committam tibi* (*ibidem*, p. 73a, b)[43]?

Optativul potențial s-a transformat în conjunctiv potențial în momentul introducerii lui în propozițiile subordonate. *E.g.*:

> CIC., *Læl*., 64: *Ubi enim istum inuenias*, *qui honorem amici* ***anteponat*** *suo* (Cicéron 1928, p. 36a, b)[44]?

2.3.2. Am văzut cum vechiul optativ latin păstra încă proaspătă funcția impresivă votivă, desprinsă fără îndoială din limbajul sacral al religiei, concretizat în aşa-zisele *carmina* şi în rugăciunile față de zei, proferate, bunăoară, de stăpânul ideal de fermă a lui Cato. Dar, în lumea latină, optativul „votiv" a pătruns şi pe o cale „laică", în aşa-zisele *defixiones*, la o adică blestemele: filonul, de sorginte greacă, a pătruns mai întâi în Italia meridională, a trecut apoi în *koiné* oscă, pătrunzând apoi, prin comedia populară, burlescă, din *fabulæ atelanæ*, în limba latină (Giacomelli 1993, p. 183). Iată un exemplu provenit dintr-o inscripție:

> CIL IV 3948: *talia te* ***fallant utinam*** *medacia*, *copo*: *tu vendes acuam et bibes ipse merum*[45]. Se observă *medacia*, în loc de *mendacia*, *vendes* în loc de *vendis*, *bibes* în loc de *bibis*, *copo* pentru *caupo* (Giacomelli 1993, p. 184).

Dar optativul „votiv" este la locul lui, dovadă a caracterului său arhaic.

III.

Appendix 1

Problema originii indo-europene a desinențelor „secundare" folosite de optativ în limbile clasice

1.1. Desinențe personale sau afixe temporale/aspectuale?

În ce priveşte desinențele folosite de modul optativ în greaca veche şi în latină, discuția trebuie pornită de la configurarea seriilor fixe de desinențe, începând

[42] *I.e.* „Moi? **Est-ce que j'oserais**, même par plaisanterie, hasarder un mot, un geste pour te tromper?".

[43] *I.e.* „Et moi? **Est-ce que j'oserais** ne pas me méfier de toi, et te confier quelque chose?".

[44] *I.e.* „Où trouver, en effet, quelqu'un qui préfère l'élection de son ami à la sienne propre?".

[45] *I.e.* „O, de te-ar pierde astfel de minciuni, cârciumare: tu vinzi apă şi vinul îl bei tu singur".

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

cu indo-europeana comună. Gramaticile clasice descriptive ale limbii eline, precum şi tratatele de filosofie a gramaticii[46] susţin că optativul grec foloseşte seriile de desinenţe secundare active şi medii adăugate la tema de optativ configurată din tema verbală (a verbelor atematice şi tematice) cu lărgirea -ιη-, respectiv -οι-. În latină, valorile optativului au fost redate cu ajutorul modului conjunctiv (cu excepţia urmelor vechi de optativ cu *-ie-* din latina arhaică), prin urmare trebuie să ne orientăm spre tratatele de morfologie istorică pentru a înţelege natura desinenţelor adoperate în acest scop. Pentru a înţelege natura aşa-ziselor desinenţe secundare, se cuvine să pornim de la principalele doctrine ale indo-europeniştilor cu privire la originea desinenţelor şi a evoluţiei funcţiilor lor morfologice. Din păcate, problema s-a dovedit din cale afară de dificilă, ca urmare, *grammatici certant et adhuc sub iudice lis est*, cum ar spune poetul *Artei poetice*[47].

1.1.1. Într-o monografie impresionantă consacrată medio-pasivului hitit şi bazelor sale indo-europene, Erich Neu (1968) dezvoltă imaginea unui sistem verbal indo-european diferit de cel dezvoltat de Brugmann şi de urmaşii săi. El porneşte de la o fază anterioară, numită convenţional pre-indo-europeană (mai degrabă proto-indo-europeană), în care verbele se împărţeau în două clase, după conţinutul semantic al rădăcinilor. Conţinutul semantic al rădăcinii a determinat apoi dezvoltarea a două tipuri de flexiune, prin adăugarea la rădăcină a două serii de terminaţii (*Endlungen*):

1. *Aktivum*: 1 **m*, 2 **s*, 3 **t*

2. *Perfektum* 1 **ho*, 2**tho*, 3 **o*

Terminaţiile de *Aktivum* sunt cele folosite apoi pentru injunctive. Terminaţiile de *Perfektum* sunt reconstituite pe baza celor din hitită şi sunt precursoarele desinenţelor indo-europene de perfect. În hitită, acestea au contribuit la formarea aşa numitei flexiuni în *-hi*, opusă celuilalt tip, flexiunea în *-mi*, numită aşa după seria de desinenţe obţinută prin adăugarea „adverbului" *-i* la seria de *Aktivum -m*, *-s*, *-t* (Neu 1968, p. 154 sqq.). Pentru ambele flexiuni, E. Neu propune dezvoltarea unui prezent şi a unui preterit. Pentru flexiunea în *-hi*, numită aşa după faptul că avea drept caracteristică tematică laringala *H*, la preterit desinenţele erau **ha*, **-tha*, **-a*, iar la prezent se adăuga un *-i*: **-hai*, **-thai*, **-ai*. Apoi, diateza medie s-a dezvoltat din flexiunea de *Perfektum* (de stare). Pentru Neu, desinenţele **-ha*, **-tha*, **-a* au fost menţinute cu sensul de stare. Ele au fost dezvoltate cu un *-r-* şi cu un *-i*, pentru a crea desinenţele medio-pasive hitite şi luviene *-hari*, *-thari*, *-ari*.

[46] Gustave Guillaume (1929) concepe un sistem omogen, sintetic al categoriilor verbale ale modului, aspectului, timpului şi diatezei configurat în jurul procesului cronogenezei în mintea vorbitorului unei limbi. Pentru greaca veche, modul optativ intersectează câmpul Ω, al trecutului, având timpuri *in fieri* (*i.e.* în devenire), cu o perspectivă virtuală restrospectivă.

[47] „Quis tamen exiguos elegos emiserit auctor, / grammatici certant et adhuc sub iudice lis est" (Horatius, *Ars Poetica*, v. 77–78).

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

NB: Faptul că Neu avea dreptate se vede după desinența -σϑα folosită în greaca veche şi după folosirea lui -*r*- pentru verbele impersonale şi pentru medio-pasivul latin.

1.1.2. K. Brugmann (1904, p. 480–610) împărțea verbele indo-europene în forme nonfinite şi forme finite. Cele nonfinite se împărțeau în *nomina agentis* (participii) şi *nomina actionis* (infinitivele). Cele finite, în schimb, au fost la început, aşa-zisele injunctive, a căror structură consta în adăugarea direct la rădăcină a aşa-ziselor desinențe secundare. Brugmann nu cunoştea încă realitățile lingvistice hitite când vorbeşte despre augment în indo-iraniană, greacă şi armeană, limbi care formaseră cândva un continuum teritorial (prin urmare, augmentul, la origine un adverb de timp, reprezenta o inovație comună în sistemul verbal pentru indo-iraniană, greacă şi armeană). Descoperirea textelor cuneiforme hitite au permis să se stabilească faptul că injunctivele reprezentau relicve ale unui stadiu anterior al limbii, în care aveau o valoare nonprezentă (temporală), respectiv noncontinuă (aspectuală): prin urmare, de **preterit**. Karl Hoffmann susține această teză studiind folosirea injunctivelor în sanscrita vedică (Hoffmann 1967). Lehmann numeşte extensiile finale ale rădăcinilor secundare *endings*, calchiind termenul după germanul *Endlungen* a lui Brugmann (1913, p. 165). Concluzia lui Lehmann este că „The category of person was marked for the verb in Indo-European already in the earliest period we can reconstruct. In this way the proto-language differs from languages like Chinese and Japanese that do not indicate person". Într-o perioadă timpurie (după descrierea lui Szemerényi 1970, p. 247–269), nu existau indicatori diferențiatori ai categoriei persoanei şi numărului. Se pare că desinențele de plural şi dual au fost construite mai târziu, pornindu-se de la cele de singular.

Cel mai vechi set de indicatori de persoană au fost identificați în sanscrită, ca indicând sistemele de prezent, aorist şi viitor şi sunt desinențele menținute la formele injunctive, atestate în Rig Veda: *da**m***, *da**s***, *da**t***. După Hoffmann, semnificația acestor indicatori sau extensii determinative ale rădăcinii era „memorativă". După el, injunctivele erau resturi dintr-o perioadă anterioară în care categoriile timpului şi aspectului erau redate prin valoarea inerentă rădăcinii sau prin particule, mai degrabă, decât prin apofonie (a se vedea tratatul lui J. Kuryłowicz) sau afixe (lărgiri ale rădăcinii). Injunctivele ocupă un loc nelămurit în sistemul temporal deja dezvoltat din Rig Veda: ele pot fi traduse fie prin preterit, fie prin prezent. După ce timpul a devenit o categorie a sistemului verbal, la indicatoarele persoanei s-a adăugat un alt sufix, -*i*. În vechile texte indiene, precum şi în cele greceşti găsim o opoziție între terminațiile cu -*i*: -*mi*, -*si*, -*ti*, şi cele fără -*i*: -*m*, -*s*, -*t*. Terminațiile extinse se aplică la prezent. Cele mai vechi, fără extensie, sunt aplicate la aorist şi la imperfect. Deosebirea se găseşte şi în hitită, unde avem seriile: -*mi*, -*si*, -*ti* şi -*un*, -*s*, -*t*. Explicația deosebirii în primare şi secundare este scoasă de Lehmann din doctrinele neogramaticilor: „Because classical grammarians considered the present «primary» and the imperfect «secondary», in grammars the endings with final -*i* are

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

labeled primary, even though they are more recent than the so-called seconndary endings" (Lehmann 1993, p. 173).

1.1.3. Francisco Rodriguez Adrados (1963, p. 619–663) consacră foarte mult spațiu problemei originii sistemului de desinențe şi a evoluției sale în diferitele familii şi limbi indo-europene aparte, în *Evolucion y estructura del verbo indoeuropeo*, mai ales în capitolul II, *Las desinencias*, din partea a III-a, *La constitucion de la flexion verbal indoeuropea*.

Rodríguez Adrados porneşte de la teza că nu a existat un sistem verbal indo-european unitar, din care apoi diferitele familii şi limbi indo-europene separate să îşi formeze propriile sisteme, inclusiv de desinențe, ci mai degrabă este vorba de „innovaciones paralelas debidas a tendencias antiguas: así en la relativo a la creación de correlaciones presente/pretérito". În esență, pentru Rodríguez Adrados, înainte de crearea sistemelor de desinențe „regulate", *i.e.* cu o funcție distinctă, de sine stătătoare, indo-europeana a străbătut două faze:

O primă fază fără desinențe, în care s-a folosit aşa-zisa vocală tematică pentru marcarea unei opoziții aspectuale şi incipient personale (doar la singular). Urme ale acestei faze s-au păstrat mai ales în greacă şi vechea indiană, considerate arhaisme rămase dintr-o fază antică de dezvoltare a limbii: gr. φέρε/φέρει; v.ind. *bhára*/*bhárati*. Pentru indoeuropenistul spaniol, flexiunea tematică fără desinențe „debió de tener una extensión mucho mayor que el griego y el baltico". Iată argumentul principal: existența în indo-europeană a unui imperativ tematic în *-e*. Prin urmare, opoziția indicativ/imperativ este secundară, la fel şi cea între indicativ/conjunctiv. Rodríguez Adrados trage concluzia că indo-europeana a pornit de la forme cu tema pură, pentru ca, printr-o serie întreagă de procedee, să distingă în mod secundar persoanele, modurile, timpurile şi diatezele.

Odată sistemul de desinențe fixat pe baza materialului lingvistic indo-european, fiecare limbă indo-europeană separat sau prin isoglose comune cu mai multe limbi „surori", cu care formase un continuum dialectal, şi-a creat propriul sistem verbal, cu propriile serii de desinențe care să creeze, în principal, două tipuri de opoziții: activ/mediu (diateze); principal/secundar (modal-temporală). „La verdadera diferenciación dialectal es la que se basa en isoglosas innovadoras, que tienden a unificar determinados territorios y dejan aparte otros arcaizantes, opuestos así a los primeros".

Indo-europeniştii au observat încă de timpuriu paralelismul formării numelor şi a verbelor în ceea ce priveşte diatezele, respectiv genul animat/neanimat: adjective şi substantive în *-t* şi *-to* / pers. a 3-a sg în *-t* (*activă*) şi *-to* (*medie*); nume în *-s* şi *-so* / ps. a 2-a în *-s* (activă) şi *-so* (medie); nume în *-nt* şi *-nto* / pers. a 3-a pl. în *-nt* (activ) şi *-nto* (mediu) (1963, p. 646). Apoi, în greacă există urme de folosire a unor forme verbale cu *-to* indiferente la diateză şi timp: φάτο şi ἔφη, folosite fără augment, care pot fi interpretate fie ca vechi injunctive, fie ca verbe impersonale clădite pe modelul substantivului verbal χρή (Meillet 1933–1935). Este remarcabil

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

paralelismul cu verbele impersonale intranzitive din latină de tipul *itur* (desinența *-to* + *-r*) pusă în paralel cu substantivele neutre (inanimate) cu flexiune heteroclită *-r-/-n-* (*iter*, „drum")[48] (Rodríguez Adrados 1963, p. 663).

În ceea ce privește opoziția desinențe primare/desinențe secundare, indo-europeniștii sunt de acord, pe urmele lui Meillet, în a considera această opoziție secundară, ei nefăcând altceva decât să nuanțeze doctrina acestuia sau să o interpreteze prin prisma metodelor de analiză lingvistică specifice. Bunăoară, Ruipérez consideră, prin prisma metodei structuraliste de analiză a opozițiilor, că în opziția primare/secundare, desinențele primare (cele caracterizate prin *-i*) constituie termenul pozitiv, indicând prezentul, în timp ce termenul negativ este constituit de desinențele secundare și, ca atare, pot să indice fie trecutul, fie indiferența temporală. Se aduc numeroase dovezi în favoarea vechii indiferențe temporale a desinențelor fără *-i*, printre care formele grecești *τίθης* și *συρίσδης* și formele de optativ, precum și cele oscilante de conjunctiv, care au desinențe secundare datorită mai marii apropieri a acestora de realitate (Ruipérez 1952).

Reproducem aici, după Rodríguez Adrados, cele patru serii complete de desinențe din indo-iraniană, pentru a putea vedea, la momentul cuvenit, situația folosirii acestor serii în greacă și în latină. Ordinea este: active primare, active secundare, medii primare, respectiv medii secundare, cu mențiunea că trebuie să ținem cont de faptul că, în această formă, avem în față un sistem recent, în care trebuie să distingem mai multe straturi cronologice. Pe de altă parte, reconstituirea desinențelor indo-europene este foarte clară doar pentru persoanele a 2-a și a 3-a singular, respectiv a treia plural. Iată: 2 sg. *-si*, *-s*, *se*, **-sa* (dedusă din impersonal, în v.ind. era *-thās*); 3 sg. *-ti*, *-t*, *-te*, *-ta*; 3 pl. *-(a)nti*, *-(a)nt*, *-(a)nte*, *-(a)nta*. La 1 sg. există la activ forme paralele: *-mi*, *-m* (1963, p. 619).

1.1.4. Tot în cadrul larg al structuralismului lingvistic se mișcă și lingvistul de origine poloneză Jerzy Kuriłowicz, în încercarea sa de a explica, în *The Inflectional Categories of Indo-European*, originea seriilor de desinențe indoeuropene, pe care le numește, indiferent, când *desinences*, când *endings*. În stabilirea opozițiilor între persoane, Kuryłowicz pornește de la doctrina lui Benveniste, care privește limba ca un sistem cu structuri opozitive universale, și în stabilirea acestor opoziții se folosește de principiile generale ale funcțiilor limbajului așa cum au fost stabilite ele, bunăoară, în Cercul lingvistic de la Praga.

Prin prisma acestor principii, lingvistul stabilește caracterul de bază al persoanei a 3-a singular față de persoanele 1 și a 2-a singular. Termenul marcat (pozitiv) al opoziției este persoana 1, persoana vorbitorului. Persoana a 2-a reprezintă termenul negativ al opoziției, distinctă față de persoana a 3-a, termenul neutru al

[48] Aceste forme sunt refăcute după tipul cu desinența adăugată la tema pură: cf. φάτο din greacă și *sakrafir* din osco-umbriană (Nazari 1900, p. 161), interpretat ca *sacrator*; sau *loufir* = lat. *lubet*, care indică în general ideea de dorință, poate fi conceput ca o frază nominală transformată ulterior în expresie verbală impersonală, la fel ca în cazul grecescului χρή (Rodríguez Adrados 1963, p. 663).

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

opoziției. Exemple privind caracterul fundamental al persoanei a 3-a pot fi luate din tratatul lui Calvert Watkins consacrat verbului celtic (Watkins 1962, p. 93–96). La plural, persoana a 3-a formează baza semantică pentru persoanele 1 şi a 2-a plural. (Kuryłowicz 1964, p. 148–150).

Pentru Kuryłowicz, desinențele verbale indo-europene care serveau flexionării rădăcinilor constituiau, la origine, serii incomplete, după cum urmează:

1. Activ: 1 sg. -*m*, 2 sg. -*s*, 3 sg. -*t*, 3 pl. -*nt*;

2. Mediopasiv şi perfect (decurgând unul din altul): i sg. -H_2, 2 sg -*t*, 3 sg. -ϕ, 3 pl. -*r*.

Sincretismul grecesc -$\tau\omicron\nu$ din seria terminațiilor primare de dual, opus diferențierii -$\tau\omicron\nu$/-$\tau\eta\nu$ din seria celor secundare, aruncă o lumină interesantă asupra relației originare dintre terminațiile primare şi secundare. Sincretismul sau defectivizarea este o regulă caracteristică a unei serii fondate, *i.e.* derivate, pe câtă vreme deosebirile se păstrează sau sunt create în seriile de bază (fondatoare). De pildă, terminația -*t* de pers. a 3-a a injunctivului a fondat, prin diferențiere, durativul prezent -*ti*, imperfectul (cu augment în armeană, greacă şi indo-iraniană) *a/e-t*, respectiv imperativul în -*tu*. La modul general, formele de injunctiv au jucat un rol fundamental în constituirea flexiunii verbale indo-europene. Kuryłowicz dă exemplul seriilor complete din sanscrită, distribuind diferitele terminații în trei clase, pentru a ilustra modalitățile de generare ale acestora:

A. 1. -*m*, 2. -*s*, 3. -*t*, 4. -*va*, 5. -*tam*, 6. -*tām*, 7. -*ma*, 8. -*ta*, 9. -*-*nt*.

Se observă cum persoanele nu se repetă mecanic la dual şi plural, astfel încât apar, în total, nouă persoane!

B. 1. -*mi*, 2. -*si*, 3. -*ti*, 4. -*vas*, 5. -*thas*, 6. -*tas*, 7. -*mas*, 8. -*tha*, 9. -*nti*.

Apoi, relația evidentă dintre A şi B, aşa cum apare în indo-iraniană, poate fi împărțită în trei grupe de subrelații, care lămuresc felul în care au fost generate terminațiile în interiorul aceleiaşi serii:

I. 1. -*m*, 2, -*s*, 3. -*t*, 9. *-*nt* (secundare)/1. -*mi*, 2. -*si*, 3. -*ti*, 9. -*nti* (primare)

II. 4. -*va*, 7. -*ma* (secundare)/4. -*vas*, 7. -*mas* (primare)

III. 5. -*tam*, 6. -*tām*, 8. -*ta* (secundare)/5. -*thas*, 6. -*tas*, 8. -*tha* (primare)

NB: Datorită acestei împărțiri cu funcție „genetică", putem observa ambivalența termenilor primar/secundar, pentru că aceştia se referă când la terminații, când la funcțiile lor. Pe de o parte, vedem cum terminațiile secundare generează desinențele principale (pe orizontală), pe de altă parte vedem cum persoanele a 3-a sg., a 6-a dual, respectiv a 9-a plural generează, prin diferențiere fonetică, celelalte persoane de deasupra lor. În ce priveşte geneza „orizontală" se observă uşor echivalența funcțională dintre -*i* şi -*s*, care creează diferența între terminațiile principale şi cele secundare (Kuryłowicz 1964, p. 152).

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

Appendix 2

Teorii moderne privind originea indo-europeană şi evoluția semantică a optativului în limbile clasice. În loc de concluzii

2.1. Karl Brugmann (1904, p. 554–557) explică originea optativului în limbile clasice în *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanishen Sprachen* din 1904. În indo-europeană, optativul este construit din verbele atematice cu sufixul *-yē-* la singular şi *-ī-* la plural. Exemplul cel mai clar este oferit de moştenirea optativului indo-european la verbul *a fi* în sanscrită, greaca veche şi latină. Sanscrită: *syām*, *syās*, *syāt*. Greaca veche: *εἴην*, *εἴης*, *εἴη*. Latina arhaică: *siem*, *sies*, *siet*, *sient*. Din comparația celor trei limbi indo-europene vechi se poate deduce că sufixul privativ (în sensul de lărgire a rădăcinii, pentru crearea unui termen marcat) a fost *-yeH₂-*. La singular, laringala a contras cu vocala *-e-* dând vocala lungă *-ē-*, iar la plural, vocala a dispărut, astfel că laringala a contras cu forma vocalizată a sonantei *-y-*[49]. Adăugat la verbele tematice, sufixul s-a redus la *-y-*, astfel încât caracteristica modală devine *-oi-*, precum în grecescul *φέροιμι*, *φέροις*, *φέροι*, *φέροιεν*. Din acest exemplu, reiese că desinențele optativului sunt cele „secundare", cu toate că este vorba de timpul prezent al optativului. Excepția o formează persoana 1 sg., unde avem desinența „principală" *-mi*, păstrată de la verbele atematice[50]. Ca mod distinct, optativul formează o serie opozitivă principală cu indicativul, respectiv o alta cu conjunctivul (subjonctivul) doar în sanscrită şi greaca veche. În germanica comună, optativul forma un contrast doar cu indicativul, iar în latină s-a neutralizat cu conjunctivul. În dialectele indo-europene primitive, optativul era folosit pentru a indica o speranță sau o dorință. Într-o fază ulterioară, el a fost regularizat gramatical penru a marca subordonarea (împreună cu conjuncivul), încetând, prin aceasta, de a mai avea un conținut semantic specific.

2.2. Jerzy Kuryłowicz a descris, în lucrarea sa *The Inflectional Categories of Indo-European*, originea indo-europeană a optativului în greacă, latină şi alte limbi indo-europene vechi, pornind de la teoria laringalelor indo-europene, dispărute în majoritatea dialectelor (greacă, latină, vechea indiană) sau transformate (hitită), dar care au contribuit la lărgirea rădăcinilor (bazelor) primitive pentru obținerea unor teme specifice, modale şi aspectuale. Acelaşi lingvist a sprijinit discursul său comparatist despre originea optativului pe doctrina apofoniei indo-europene, dezvoltată, printre altele, în lucrarea sa *L'apophonie en indo-européen*.

[49] Fiind sonantă, *y(od)* are două componente fonetice: una vocalică, respectiv una consonantică, pe care le poate activa în funcție de contextul fonetic.

[50] De remarcat că în latină paradigma verbului *fero* (*a purta*) este semitematică, formele tematice fiind amestecate cu formele atematice, tip *fers*, *fert*, *fertis*. Se pare că flexiunea semitematică a fost moştenită din indo-europeană, care cunoştea trei tipuri de flexionare a unui verb: conjugarea tematică, conjugarea semitematică (mai bine zis, mixtă), respectiv conjugarea atematică. Greaca a eliminat flexiunea semitematică.

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

2.2.1. Pentru Kuryłowicz (1964, p. 140–142), morfemul caracteristic al optativului indo-european -(*i*)*ye*/*ī*- este indirect legat de sufixul -*ē*- folosit pentru formarea aoristelor (preterite) în greacă, baltică şi slavă. În greacă aoristele în -*ē*- sunt intranzitive şi asociate cu diateza medio-pasivă. În baltica comună, a fost generalizat la preteritele verbelor primare, mai ales ale celor cu teme în -*ye*/*yo*-, pe câtă vreme în indo-iraniană nu se găsesc urme de aoriste în -*ē*-. Fapt este că în indo-europeană, aoristul în -*ē*- a suferit o diferenţiere, în sensul că forma de bază a sufixului a rămas să indice aoristul, forma dezvoltată -*yē*- a ajuns să indice optativul. S-a pornit de la rădăcinile verbale indo-europene terminate în diftongi cu vocală lungă şi y(od) tip **dhēy* (*a suge*), **gāy* (*a cânta*) şi **pōy* (*a bea*), în care s-a produs o alternanţă (*i.e.* apofonie) între vocalele lungi anteconsonantice şi diftongii lungi antevocalici (*ē* + consoană, *ēi* + vocală; *ā* + consoană, *āi* + vocală; *ō* + consoană, *ōi* + vocală). Aoristul în -*ē*- al lui **pōy*- ar fi format pe radicalul *pō*, cu -*y*- obligatoriu înaintea sufixului -*ē*-, *i.e. pōy-ē-t* (ps. 3 sg.). De unde, datorită ambiguităţii, s-a recurs la o falsă analiză morfematică: *pō-yē-t*, născându-se astfel un sufix secundar cu funcţie modală, cel de optativ, devenit apoi funcţional. Optativul s-a construit apoi cu ajutorul sufixului -*yē*- adăugat la rădăcina la gradul zero (fără vocala tematică *o/e*). *E.g.*: sanscritul *yuj-yā-(t)* (*a înjugat*). Forma finală a sufixului, aşa cum apare în greaca veche este -*iyē*-, care poate fi explicat prin gradul zero antevocalic -*iy*- al formei pline -*yē*-, aşa cum se întâmplă în greacă la persoana a treia plural a prezentului optativului. *E.g.* θεῖεν <**dhē-iy-ent*, unde -*ent* este desinenţa „secundară” la gradul apofonic -*e*-. Lipsa gradelor apofonice la forma tematică a sufixului, *i.e.* -*oi*- ne indică caracterul secundar al acestei forme, care rămâne identică în toată paradigma verbelor în -ω din greaca veche.

2.2.2. În latină, vechiul optativ indo-european este atestat doar la o serie de verbe neregulate, care se înscriu cu greu şi doar parţial în clasele regulate de verbe (cele patru conjugări latine): *siem*, *sies*, *siet*, *sient*; *edim* (de la *edo* „a mânca”), *duim* (de la *dare* „a da”), precum şi la perfectele conjunctivului în -*im*, -*is* de tipul *faxim*, *ausim*. Prin analogie, noile optative (subsumate în conjunctiv) în -*ā*-, tip *deleam*, *legam*, *cupiam*, *audiam*, decurg din aoristele radicale în -*ā*-, aşa cum apar în laconiană: ἀπεσσούᾱ, respectiv în preteritul lituanian *bùvo*, echivalentul latinescului *fuat*. La fel ca şi optativele în -*yē*-, sau ca şi conjunctivele în -*ē*/*ō*-, formaţiile în -*ā*- decurg direct din rădăcina verbală: *fuam* (de la *esse*), *tulas*, *tulat* (de la *ferre*), *attigat* (de la *attingere*), *advenat* (de la *advenire*), *evenat* (de la *evenire*). Aceeaşi realitate morfologică este valabilă şi pentru limbile slave şi baltice la aoristele radicale în -*ā*-, care se construiesc pe gradul zero al rădăcinii (Kuryłowicz 1964, p. 142).

2.3. Dezvoltarea semantică a optativului este prezentată de Brugmann (1904), de Rodriguez Adrados (1963), respectiv de Kuryłowicz (1964).

2.3.1. Doctrina lui Brugmann cu privire la evoluţia semantică a optativului este sintetizată de Winfred Lehmann (1993, p. 182–183): „At the time of the early dialects the optative was used to indicate a hope or a desire; its meaning corresponds to that of

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

the base accompanied by «wish». Such uses are often found in subordinate clauses. When conjunctions were introduced to mark subordination, the optative like the subjunctive came to be regulated syntactically rather than to indicate a semantic meaning. By the time of New Testament Greek, it no longer was used with the principal verb of the clause, and thereupon was completely lost".

2.3.2. Francisco Rodriguez Adrados porneşte discursul său despre evoluţia semantică a optativului indo-european de la studiul lui Garcia Calvo consacrat modurilor verbale indo-europene (Calvo 1960, p. 1 sqq.), arătând că limbi indo-europene precum greaca veche posedă, unul alături de celălalt, un conjunctiv şi un optativ. Fiecare dintre acesta are o dublă valoare, una corespunzând funcţiei impresive a limbii (*i.e.* a produce un efect asupra unui obiect sau al unei fiinţe, de la latinescul *imprimere*), şi cealaltă corespunzând funcţiei logice (a predica ceva cuiva, de la grecescul *λέγειν*). Prima valoare este comună cu imperativul, care în greacă formează, de fapt, o paradigmă unică cu conjunctivul (*πείθωμαι*/*μὴ πείθου*/*μὴ πείθῃ*); în latină se întâmplă la fel: *amem*/*ama*. Fără îndoială că imperativul operează doar funcţia impresivă, pe când conjunctivul dezvoltă ambele funcţii, atât pe cea impresivă, cât şi pe cea logică. Deosebirea dintre conjunctiv şi optativ, ambele dispoziţii ale sufletului (*διαθέσεις τῆς ψυχῆς*), *i.e.* moduri subiective, se discerne la nivelul caracterului funcţiei impresive: pe câtă vreme funcţia impresivă a conjunctivului-imperativ este iusivă (influenţă asupra unei persoane), cea a optativului este votivă, pentru că este vorba de activarea unor forţe supranaturale sau nedeterminate. Această opoziţie netă între conjunctiv şi optativ la nivelul funcţiei impresive este alterată de derivarea din aceasta a funcţiei logice: prospectivă la conjunctiv, respectiv potenţială la optativ, mai ales pornindu-se de la persoana 1. În latină, opoziţia între conjunctiv şi optativ a fost neutralizată, limbă care în faza ei clasică ajunge să aibă un sistem unic, cu resturi de optativ unite la o masă imensă de conjunctive. Se pare că noul conjunctiv latin a ajuns să se opună imperativului, imperativul dezvoltând funcţia impresivă, de actualizare, pe câtă vreme conjunctivului îi rămâne funcţia logică, cu urme ale uzului neutru al impresivului, în plan secund (Rodriguez Adrados 1963, p. 543). Dacă luăm, bunăoară, o frază latinească precum *utinam vicerit*, care pare a fi o expresie a funcţiei logice potenţiale a fostului optativ, devenit conjunctiv, aceasta este, de fapt, o expresie a vechii funcţii impresive a optativului: *O, de-ar învinge* (*i.e. Vreau să învingă*) şi mai puţin *De ar putea învinge* (p. 546).

2.3.3. Discursul cel mai aprofundat asupra evoluţiei semantice a optativului indo-european este dezvoltat de către Jerzy Kuryłowicz în *The Inflectional Categories of Indo-European*: „As concerns the semantic point of view one must distinguish two functions of the *I.E.* opt.: 1. **Wish** (primary function); 2. **Possibility** or **potentiality** (secondary function)" (1964, p. 143). A doua funcţie este secundară pentru că la origine, optativul potenţial reprezenta, de fapt, folosirea optativului în

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

propoziția principală a perioadei condiționale. Prin urmare, evoluția semantică generală a optativului indo-european ar putea fi reprezentată prin următoarea schemă: 1. Uzul independent (*optativus*)/uzul contextual (în frazele condiționale)/ 2. Uzul independent *(potentialis*). Prin urmare, uzul potențial (independent) al optativului nu este altceva decât folosirea autonomă a propoziției principale (*chief clause*) dintr-o frază condițională. *E.g.*: Sanscrită:

> *Yád agne syăm ahám tvám, tvám vā ghā syă ahám, syús te satyă ihăśísah*: *Dacă aş fi în locul tău, Agni, iar tu ai fi în locul meu, dorințele tale s-ar împlini de îndată* (*Rig Veda* VIII, 44, 23)[51].

Apoi, într-o propoziție independentă:

> *prnánn āpír áprnantam abhí syat*: *Un prieten care dă* (este darnic), *ar fi mai presus decât unul care nu dă* (*i.e.* în cazul că aceste două tipuri de prieteni ar fi comparate!) (RV X, 117, 7)[52].

Indo-europeniştii au căzut de acord şi asupra valorii condiționale primitive a optativului potențial în greaca veche. Homer oferă multe astfel de exemple în *Iliada:*

1. *Αὐτάρ τοι καὶ κείνῳ ἐγὼ παραμυθησαίμην* (Ο (XV) 45)[53]

este egal ca sens cu

καὶ δ'ἂν τοῖς ἄλλοισιν ἐγὼ παραμυθησαίμην (Ι (IX), 417)[54],

unde forma mai nouă *παραμυθησαίμην ἄν* trimite în mod limpede la valoarea condițională a optativului. Această explicație provine din folosirea particulei *ἄν* nu numai în contextele potențiale, dar şi în cele ireale din propozițiile condiționale. *E.g.*:

2. *Καί νύ κεν ἔνθ' ὁ γέρων ἀπὸ θυμὸν ὄλεσσεν, εἰ μὴ ἄρ' ὀξὺ νόησε* [...] *Διομήδης* (Θ (VIII) 90)[55].

Făcând o comparație între uzanțele aparent independente ale aoristului indicativului şi ale optativului potențial cu *ἄν*, putem să stabilim o paralelă între *παραμυθησαίμην* (funcția primară a optativului) şi *παραμυθησαίμην ἄν* (funcția secundară a optativului), cu *ὄλεσσεν* (funcția primară a aoristului indicativului) şi cu *ὄλεσσεν ἄν* (funcția secundară a aoristului indicativului). Un alt argument pentru a

[51] Apud Kuryłowicz 1964, p. 143, cu traducerea lui Whitney (1896): „If I were thou, Agni, or if thou wert I, thy wishes should be realized on the spot".

[52] Apud Kuryłowicz 1964, p. 143, cu traducerea lui Whitney (1896): „A friend that gives (= is generous) would excel one who does not" (should such two friends be compared).

[53] „Dar şi lui i-aş da eu îndreptarea cea bună" (Homer 1998, p. 179).

[54] „Dar şi celorlalți le-aş spune eu unul o vorbă asemeni" (Homer 1998, p. 192).

[55] „[...] şi astfel şi bătrânul pierea şi-şi pierdea al său suflet, / De nu-l zărea chiar pe loc Diomede cel tare la strigăt" (Homer 1998, p. 152).

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

considera optativul potențial ca o funcție secundară derivată dintr-un context sintactic specific subordonatelor condiționale poate fi extras din testul folosirii independente a propozițiilor subordonate condiționale pentru a exprima dorința. *E.g.*: *Αἰ γὰρ δὴ οὕτως εἴη* (Homer, *Iliada*, Δ (IV) 189)[56] (*casus potentialis*): *aş vrea să fie aşa* (*i.e. dacă ar fi să fie*); *εἴθε εἰ γὰρ ἀπόλοιτο*! *O, de-ar fi pierit!* (*casus irrealis*): *i.e. aş fi vrut să piară*, *dar nu a pierit*. În latină, situația este asemănătoare. *E.g.*: *Sint Maecenates, non deerunt Flacce, Marones*. În formă este o expresie a dorinței: *Să fie numai Mecenați, că nu vor lipsi Maronii* (*i.e.* poeți de talia lui Vergilius). Realitatea sintactică ascunde însă o frază condițională: *dacă vor exista Mecenați*, *nu vor lipsi poeții precum Vergilius*! În limbile europene moderne ambele componente ale frazei condiționale pot fi folosite independent. *E.g.*: engleză: *If I only had the necessary means*! Franceză: *Si j'avais les moyens nécessaires*! Iar pe de altă parte: engleză: *Were he the last of men* şi franceză: *Fût-il le dernier des hommes*! Avem şi uzul modern independent al propoziției principale dintr-o frază condițională ca optativ potențial: engleză: *It would be better to quote some examples*; franceză: *Il serait mieux de citer quelques exemples* (Kuryłowicz 1964, p. 144).

REFERINȚE

Apoll. Dysc. = *Apolonii Dyscoli quae supersunt*. Recensuerunt apparatum criticum commentarium indices adiecerunt Richardus Schneider et Gustavus Uhlig, în *Grammatici Graeci*, I/2/1, 2, Leipzig, Teubner, 1878.

Aristotel, *Phys*. = Aristotel, *Opere complete*. Ediție critică de Immanuel Bekker, Berlin 1831: Volumul IV, *Φυσική*, cărțile I–IV.

Berrettoni 1989 = P. Berrettoni, *An Idol of the School: the Aspectual Theory of the Stoics*, în „Rivista di linguistica", I, 1989, p. 33–68.

Bizos 1981[7] = M. Bizos, *Syntaxe grecque*. 7e édition, Paris, Libraire Vuibert, 1981.

Bopp 1816 = F. Bopp, *Über das Conjugationssystem der Sanskrit Sprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprachen*, Frankfurt am Main, K. J. Windischman, 1916.

Brugmann 1904 = K. Brugmann, *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen*, Strassburg, Trübner, 1904.

Brugmann 1913 = K. Brugmann, *Griechische Grammatik*, München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1913.

Brugmann–Delbrück 1866–1900 = K. Brugmann, B. Delbrück, *Grundriss der vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen*, vol. I–V, Strassburg, Trübner, 1866–1900 (vol. I–II, înlocuite de K. Brugmann, 1897–1916).

BSL = „Bulletin de la Société de Linguistique de Paris", Paris, I, 1869 şi urm.

Calvo 1960 = García Calvo, *Preparación a un studio orgánico de los modos verbales*, în „Emerita", XXVIII, 1960, p. 1–47.

Cammelli 1973 = G. Cammelli, *Grammatica greca*, Napoli, Morano Editore, 1973.

[56] „O, dac-ar fi ca să fie aşa [...]" (Homer 1998, p. 74).

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

Chantraine 1984[2] = P. Chantraine, *Morphologie historique du grec*. Second édition, Paris, Éditions Klincksieck, 1984.
Choer. = Choerobosci *Scholia in Canones Verbales* et Sophronii *Excerpta e Characis* recensuit et apparatum criticum indicesque adiecit Alfredus Hilgard, în *Grammatici Graeci*, IV/2, Leipzig, Teubner, 1894.
Cicéron 1921 = Cicéron, *L'Orateur*. *Du meilleur genre d'orateurs*. Texte établi et traduit par Henri Bornecque, Paris, Belles Lettres 1921, XLVII, 157.
Cicéron 1928 = Cicéron, *L'amitié*. Texte établi et traduit par L. Laurand, Paris, Les Belles Lettres, 1928.
Creţia 1999 = G. Creţia, *Morfologia istorică a verbului latin*, Bucureşti, Editura Universităţii, 1999.
Curtius 1863 = G. Curtius, *Erläuterungen zu meiner Griechischen Schulgrammatik*, Prag–Leipzig, Verlag von F. Tempsky, 1863. Cf. Fausto-Gherardo Fumi, *Illustrazioni filologico comparative alla grammatica Greca del Dott. G. Curtius*, Napoli, Stamperia del Fibreno, 1868.
Devoto 1940 = G. Devoto, *Storia della lingua di Roma*, Bologna, Licinio Cappelli Editore, 1940.
Dionysos Thrax = Dionysii Thracis *Ars grammatica*, recensuit G. Uhlig; *Scholia in Dionysii Thracis Artem Grammaticam*, recensuit A. Hildgard", în *Grammatici Graeci* (1883, 1901), I, 1–3, Leipzig, Teubner (retipărire: Hildesheim, G. Olms, 1965).
Ernout 1989[4] = A. Ernout, *Morphologie historique du latin*. 4e édition, Paris, Éditions Klincksieck, 1989.
Eschil 1979 = Eschil, *Orestia*. Traducere, prefaţă şi note de Alexandru Miran, Bucureşti, Editura Univers, 1979.
Euripide I, IV = Euripide, Tome I. *Le Cyclope – Alceste – Médée – Les Héraclides*. Texte établi et traduit par Louis Méridier, Paris, Les Belles Lettres 1925; Tome IV. *Les Troyennes – Iphigénie en Tauride – Électre*. Texte établi et traduit par Léon Parmentier et Henri Grégoire, Paris, Les Belles Lettres, 1925.
Giacomelli 1993 = R. Giacomelli, *Storia della lingua latina*, Roma, Jouvance Società Editoriale, 1993.
Giles 1896 = P. Giles, *Vergleichende Grammatik der Klassischen Sprachen*, Leipzig, O. R. Reisland, 1896.
Goodwin 1992 = W. W. Goodwin, *A Greek Grammar*, London, Nelson St. Martin's Press, 1992.
Graf 2003 = F. Graf, *Introduzione alla filologia latina*. Edizione italiana a cura di Marina Molin Pradel. Traduzione di Silvia Palermo. Presentazione di Mario Geymonat, Salerno Editrice, Roma, 2003.
Grammatici Graeci = A. Hilgard, A. Lentz, R. Schneider, G. Uhlig, *Grammatici Graeci*. Recogniti et apparatu critico instructi […], vol. I–IV, Leipzig, Teubner, 1878 şi urm.
Grammatici latini = H. Keil (ed.), *Grammatici latini*, vol. I–VIII, Leibniz, Teubner, 1855–1880.
Graur–Wald 1977 = Al. Graur, L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1977.
Guillaume 1929 = G. Guillaume, *Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps*, Paris, Edouard Champion, 1929.
Hérodote I = Hérodote, *Histoires*. Livre I. *Clio*. Texte établi et traduit par Ph.-E. Legrand, Paris, Les Belles Lettres, 1932.
Hiersche 1977 = R. Hiersche, *«Aspekt» in der stoischen Tempuslehre?*, în „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung", XCI, 1977.
Hirt 1912 = H. Hirt, *Handbuch der griechischen Laut- und Formenlehre*, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1912.
Hoffmann 1967 = Karl Hoffmann, *Der Jnjunktiv im Veda*, Heidelberg, Winter, 1967.
Hofmann–Szantyr 1965 = J. B. Hofmann, A. Szantyr, *Lateinische Syntax und Stilistik*, München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1965.
Homer 1971 = Homer, *Odiseea*. Traducere de George Murnu, Bucureşti, Editura Univers, 1971.
Homer 1995 = Homer, *Iliada*. Traducere în metru original de George Murnu. Studiu introductiv, note şi glosar de Liviu Franga, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1995.
Homer 1998 = Homer, *Iliada*. Traducere [...] de Dan Sluşanschi, Bucureşti, Editura Paideia, 1998.

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

Humbert 1982[3] = J. Humbert, *Syntaxe grecque*. 3e édition, Paris, Éditions Klincksieck, 1982.
Kuryłowicz 1956 = J. Kuryłowicz, *L'apophonie en indo-européen*, Wrocław, Zakład Imienia Ossolińskich wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1956.
Kuryłowicz 1964 = J. Kuryłowicz, *The Inflectional Categories of Indo-European*, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsverlag, 1964.
Lehmann 1992[3] = P. W. Lehmann, *Historical Linguistics*. Third Edition, London–New York, Routledge, 1992.
Lehmann 1993 = P. W. Lehmann, *Theoretical Bases of Indo-European Linguistics*, London–New York, Routledge, 1993.
Lukinovich–Rousset 1994[2] = A. Lukinovich, M. Rousset, *Grammaire de grec ancien*. Second édition, Genève, Georg Éditeur, 1994.
Mallory 1991 = J. P. Mallory, *In Search of the Indo-Europeans. Language, Archeology and Myth*, London, Thames and Hudson, 1991.
Meillet 1933–1935 = A. Meillet, *Sur la désinence secondaire de 3e personne du singulier*, în BSL, XXIII, 1933–1935, p. 215–224. [Nu: 1929. Sur les desinences… MSL 23, p.215—221?].
Μουμτάκης 1988 = Α. Β. Μουμτάκης, *Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής*, Αθήνα, Οργανισμός Εκδοσέων Διδακτικών Βιβλίων, 1988.
Nazari 1900 = O. Nazari, *I dialetti italici. Grammatica. Iscrizioni. Versione. Lessico*, Milano, Ulrico Hoepli, 1900.
Neu 1968 = E. Neu, *Das hethitische Mediopassiv und seine indogermanischen Grundlagen*, Wiesbaden, Harrassowitz, 1968.
Omero, *Iliade* I = Omero, *Iliade*. *Testo a fronte.* Prefazione di Fausto Codino. Versione di Rosa Calzecchi Onesti. Libro primo. *La peste e l'ira*, Torino, Einaudi, 1990.
Omero, *Odissea* XIX = Omero, *Odiseea*. *Testo originale a fronte*. Trad. it. di Rosa Calzecchi Onesti. Canto diciannovesimo. *Il colloquio di Odisseo e Penelope*, Torino, Einaudi, 1989.
Omero, *Odissea* XVI = Omero, *Odissea*. Trad. it. de Rosa Calzecchi Onesti. Libro sedicesimo. *Telemaco riconosce Odisseo*, Torino, Einaudi, 1990.
Pisani 1949 = Vittore Pisani, *Glottologia indoeuropea. Manuale di grammatica comparata delle lingue indoeuropee con speciale riguardo del greco e del latino*, Torino, Rosenberg e Sellier, 1949.
Platon IV/1, 3 = Platon, *Oeuvres completes* Tome IV. 1re partie. *Phédon*. Texte établi et traduit par Léon Robin, Paris, Les Belles Lettres 1926; Tom IV. 3e partie. *Phèdre*. Texte établi et traduit par Léon Robin, Paris, Les Belles Lettres, 1933.
Plaute I, V = Plaute, *Comédies*, Tome I. *Amphitryon – Asinaria – Aulularia*. Texte établi et traduit par Alfred Ernout, Paris, Les Belles Lettres, 1932; Tome V. *Mostellaria* (Strămoaşa *Casei cu stafii*) – *Persa – Poenulus*. Texte établi et traduit par Alfred Ernout, Paris, Les Belles Lettres, 1938.
Pohlenz 1959 = M. Pohlenz, *Die Stoa*. *Geschichte einer geistigen Bewegung*, I, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1959.
Priscian, *Institutiones* = Prisciani grammatici Cæsariensis *Institutionum grammaticarum libri XVIII*. Edidit H. Keil, recensuit M. Hertz, în *Grammatici Latini*, vol. II–III, Leipzig, Teubner, 1855, 1859.
Quintilian, *Inst*. = Quintilian, *The Orator's Education*. Edited and translated by Donald A. Russell. Volume I: Book 1–2; Volume II: Books 3–5; Volume 3: Books 6–8; Volume IV: Books 9–10, Loeb Classical Library 124, 125, 126, 127, London-New York January 2002.
Ragon–Renauld = E. Ragon, E. Renauld, *Grammaire complète de la langue grecque*, Paris, J. de Gigord Éditeur, 1929.
Riemann–Goelzer 1897 = O. Riemann, H. Goelzer, H., *Grammaire comparée du grec et du latin*, Paris, Armand Colin–Compagnie Editeurs, 1897.
Rix 1976 = H. Rix, *Historische Grammatik des Griechischen Laut- und Formenlehre*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgeselschaft, 1976.
Rodriguez Adrados 1963 = F. Rodriguez Adrados, *Evolucion y estructura del verbo indoeuropeo*, Madrid, Instituto „Antonio de Nebrija", 1963.

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)

Ruipérez 1952 = M. S. Ruipérez, *Desinencias medias primarias indoeuropeas*, în „Emerita", XX, 1952, p. 8–31.
Schol. Dion. Th. = Dionysii Thracis *Ars grammatica*, recensuit G. Uhlig; *Scholia in Dionysii Thracis Artem Grammaticam*, recensuit A. Hildgard", în *Grammatici Græci* (1883, 1901), I, 1–3, Leipzig, Teubner (retipărire: Hildesheim, G. Olms, 1965).
Schwyzer 1959 = E. Schwyzer, *Griechische Grammatik auf der Grundlage von Karl Brugmanns Griechischer Grammatik*. Zweiter Band. *Syntax und Syntaktische Stilistik*, München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1959.
Simenschy 1949 = Th. Simenschy, *La construction du verbe dans les langues indo-européennes*, Iassy, Typographie Alexandre Ţebek, 1949.
Sophocle I = Sophocle, Tome I. *Ajax – Antigone – Oedipe-Roi – Électre*. Texte établi et traduit par Paul Masqueray, Paris, Les Belles Lettres, 1929.
Szemerényi 1970, 1980[2], 1989[3], 1985 = O. Szemerényi, *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1970, 1980[2], 1989[3]; edizione italiana: G. Boccali–V. Brugnatelli–M. Negri (a cura di), *Introduzione alla linguistica indoeuropea*, Milano, Unicopli, 1985.
Ştef 1979 = F. Ştef, *Sintaxa condiţionalelor limbii eline*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 1979.
Ştef 1981 = F. Ştef, *Sintaxa structurală a limbii vechi greceşti*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 1981.
Tusa Massaro 1993 = L. Tusa Massaro, *Sintassi del greco antico e tradizione grammaticale*, Palermo, L'Epos Società Editrice, 1993.
Watkins 1962 = C. Watkins, *Indo-European Origins of the Celtic Verb*, I. *The Sigmatic Aorist*, Dublin, Dublin Institute for Advanced Studies, 1962.
Watkins 1969 = C. Watkins, *Indogermanische Grammatik*, vol. III. *Formenlehre*, 1. *Geschichte der Indogermanischen Verbalflexion*, Heidelberg, Carl Winter, 1969.
Whitney 1896 = W.D. Whitney, *The Sanskrit Grammar*, Boston, Ginn, 1896.

THE OPTATIVE MOOD IN ANCIENT GREEK AND LATIN (*Abstract*)

The Optative Mood in Ancient Greek and Latin. This study proposes a diachronical approach to the theme of the optative expressions in the classical languages, Ancient Greek and Latin. In a logical ascendant discourse we start from the problem of the Indo-European origin of the Optative Mood in the frame of the Verb System in the Proto-Language developed in two theoretical prolegomena and two ending attachments, to approach after two analytical and classificatory sections dedicated to the Optative Expressions in Ancient Greek and in Latin. We conclude with two Appendices regarding the specific problem of the origin of the "secondary" verbal endings used by the Optative, respectively the modern theories on the Indo-European origins of the Optative Mood.

Cuvinte-cheie: *metoda comparativ-istorică*, *limba proto-indo-europeană*, *modul optativ*, *timpul*, *modul*, *Aktionsart*, ***optativus cupitivus***, ***optativus potentialis***
Keywords: *Historical-Comparative Method*, *Proto-Indo-European Language*, *Optative Mood*, *Tempus*, *Modus*, *Aktionsart*, ***Optativus cupitivus***, ***Optativus potentialis***

Universitatea Babeş-Bolyai
Facultatea de Litere
Departamentul de limbi şi literaturi clasice
Cluj-Napoca, str.Horea, 31
basilrus2003@yahoo.it

BDD-A24864 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:13 UTC)